

**Міністерство освіти і науки України
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
Навчально-науковий гуманітарний інститут**

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ, ФІЛОСОФІЇ ТА СУСПІЛЬНИХ НАУК

На правах рукопису

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

**ТЕМА РОБОТИ
ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ УСИНОВЛЮВАЧІВ
ДО ПРИЙНЯТТЯ В СІМ'Ю ДИТИНИ**

Студент **Акимова Тетяна Михайлівна**

Освітня програма **магістр**

(спеціальність, спеціалізація) **053Мз**

Науковий керівник **Копилова Світлана Вікторівна**, доцент кафедри
психології, філософії та суспільних наук, кандидат педагогічних наук

(П.І.Б., науковий ступінь та вчене звання)

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Київ – 2024

Акимова Т. М. Психологічна алаптація усиновлювачів до прийняття в сім'ю дитину.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню проблеми психологічної адаптації усиновлювачів до прийняття дитини в сім'ю. Актуальність теми обумовлена необхідністю забезпечення емоційної, соціальної та психічної готовності прийомних батьків до інтеграції дитини в сімейне середовище, а також важливістю розробки програм підтримки, що полегшують психологічний процес адаптації для обох сторін.

У дослідженні було розглянуто основні теоретичні підходи до розуміння психологічної адаптації, включаючи специфічні особливості усиновлювачів, які сприяють або ускладнюють процес прийняття дитини. У роботі проаналізовано досвід українських та зарубіжних вчених, досліджено вплив психосоціальної підтримки та рівня стресу на процес адаптації усиновлювачів, а також обґрунтовано значущість підготовки усиновлювачів через спеціалізовані програми.

Емпірична частина роботи включає аналіз даних опитувань і психологічних тестувань, проведених серед усиновлювачів. Отримані результати свідчать про позитивний вплив психосоціальної підтримки та психологічної підготовки на адаптацію усиновлювачів, водночас вказуючи на необхідність подальшого вдосконалення психологічної підтримки усиновлювачів після усиовлення дитини.

Робота може бути корисною для психологів, соціальних працівників та інших фахівців, які працюють з прийомними сім'ями, а також для розробників програм психологічної підтримки усиновлювачів та прийомних батьків.

Ключові слова: психологічна адаптація, усиновлювачі, прийомна дитина, психосоціальна підтримка, стрес, сімейна інтеграція, психологічна підтримка, супровід.

ANNOTATION

Akimova T. M. Psychological Adaptation of Adoptive Parents to Accepting a Child into the Family

The qualification work is dedicated to the study of the problem of psychological adaptation of adoptive parents to accepting a child into the family. The relevance of the topic is determined by the need to ensure the emotional, social, and psychological readiness of adoptive parents for integrating a child into the family environment, as well as the importance of developing support programs that facilitate the psychological adaptation process for both parties.

The study examines the main theoretical approaches to understanding psychological adaptation, including the specific characteristics of adoptive parents that either facilitate or complicate the process of accepting a child. The work analyzes the experiences of Ukrainian and foreign researchers, explores the impact of psychosocial support and stress levels on the adaptation process of adoptive parents, and substantiates the importance of preparing adoptive parents through specialized programs.

The empirical part of the work includes an analysis of survey data and psychological testing conducted among adoptive parents. The results demonstrate the positive impact of psychosocial support and psychological preparation on the adaptation of adoptive parents, while also highlighting the need for further improvement of psychological support for adoptive parents after the adoption of a child.

The work may be useful for psychologists, social workers, and other specialists working with adoptive families, as well as for developers of psychological support programs for adoptive parents and foster families.

Keywords: psychological adaptation, adoptive parents, foster child, psychosocial support, stress, family integration, psychological support, guidance.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ УСИНОВЛЮВАЧІВ ДО ПРИЙНЯТТЯ В СІМ'Ю ДИТИНИ	
1.1. Поняття основних підходів та труднощі психологічної адаптації усиновлювачів до прийняття в сім'ю дитини.....	8
1.2. Сутність психологічної адаптації усиновлювачів до прийняття в сім'ю дитини.....	17
1.3. Аналіз факторів, що впливають на психологічну адаптацію усиновлювачів до прийняття в сім'ю дитини.....	29
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ I.....	36
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ УСИНОВЛЮВАЧІВ ДО ПРИЙНЯТТЯ В СІМ'Ю ДИТИНИ	
2.1. Організація та методичне забезпечення дослідження психологічної адаптації усиновлювачів до прийняття в сім'ю дитини.....	38
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження: кількісний і якісний аналіз впливу соціальної підтримки на адаптацію, рівень стресу та психологічні чинники, що впливають на процес адаптації.....	47
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ II.....	65
РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД УСИНОВЛЮВАЧІВ ДО ПРИЙНЯТТЯ В СІМ'Ю ДИТИНИ	
3.1. Рекомендації щодо розвитку психологічного супроводу на етапі пошуку та прийняття в сім'ю дитини.....	66
3.2. Модель психологічного супроводу усиновлювачів після прийняття дитини в сім'ю (первинна та вторинна адаптація).....	75
3.4. ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ III.....	86
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТКИ	94

ВСТУП

Актуальність дослідження Україна переживає один із найскладніших демографічних періодів у своїй новітній історії: народжуваність поступається смертності та в умовах повномасштабної війни ця тенденція лише посилюється. Але на цю статистику впливають не лише соціально-політичні аспекти: згідно із заявами Міністерства охорони здоров'я та звітами Всесвітньої організації охорони здоров'я, в Україні також спостерігається зростання безпліддя.

Незважаючи на впровадження низки державних програм, що направлені на допомогу по боротьбі із безпліддям, багато сімей не можуть мати власних дітей. Одночасно із цим статистика говорить про майже 46 000 дітей, які залишились без батьківського піклування та дітей сиріт.

На сьогодні існує нагальна потреба допомогти дітям знайти нову родину, а тим, хто бажає відчувати радість батьківства, – стати усиновлювачами.

Надважливу роль у цьому процесі відіграє психологічна складова: створення комфортних умов у процесі усиновлення та всебічна підтримка з боку держави є фундаментальними складовими, що зумовлюють подальшу адаптацію усиновлювачів перед прийняттям дитини у сім'ю.

В Україні на даний момент підтримка усиновлювачів є недостатньою. Це стосується як матеріального забезпечення, так і соціального, юридичного, психологічного супроводів тощо. Наважитись на усиновлення дитини (дітей) морально важко, якщо перед новоспеченими батьками одразу постають виклики, для подолання яких потрібен чималий фінансовий та психоемоційний ресурс. Мінімізація ризиків та створення якомога сприятливіших умов для усиновлення, – все це є вкрай важливим на шляху адаптації.

Дана тема висвітлюється, зокрема, у дослідженнях Національної академії педагогічних наук України, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, збираються статистичні дані, що допомагають краще зрозуміти проблематику, проте важливо поглянути на це саме зі сторони усиновлювача.

Об'єкт та предмет дослідження

Об'єктом дослідження є процес психологічної адаптації усиновлювачів.

Предметом дослідження є індивідуальні психологічні особливості адаптації усиновлювачів перед прийняттям дитини в сім'ю.

Мета дослідження

Метою дослідження є вивчення процесу психологічної адаптації усиновлювачів до прийняття дитини в сім'ю, окреслення факторів впливу, а також розробка рекомендацій щодо психологічної підтримки усиновлювачів для покращення їх адаптаційних можливостей і взаємодії з дитиною.

Завдання дослідження

Проаналізувати дослідження, що стосуються психологічної адаптації усиновлювачів, їх підготовки до прийняття дитини в родину, вплив різноманітних факторів на моральний стан у процесі усиновлення.

Визначити індивідуально-психологічні характеристики усиновлювачів: рівень мотивації, психологічної зрілості, емоційної стабільності, стресостійкості, емпатії, комунікаційних навичок, зрозуміти їх сімейні цінності та фактори ризику тощо.

Дослідити вплив наявності додаткової підтримки на процес адаптації усиновлювачів, зокрема: роль соціальної групи, ефективність психологічного та службового супроводу, дію мотиваційних заходів.

Оцінити психологічні труднощі, а також чинники, що так чи інакше впливають на психоемоційний стан, з якими стикаються усиновлювачі в процесі адаптації: тривога, депресія, стрес, та низкою інших супутніх факторів на основі проведення анкетування усиновлювачів.

Розробити рекомендації для психологів, соціальних працівників та консультантів щодо покращення психологічної підтримки усиновлювачів.

Практичне значення.

Дослідження полягає в систематизації знань про психологічну адаптацію усиновлювачів, виявленні їхніх потреб та ресурсів для успішного прийняття дитини в сім'ю.

Отримані результати можуть бути використані психологами, соціальними працівниками та фахівцями, які займаються питаннями усиновлення та сімейного виховання, для розробки ефективних програм підготовки усиновлювачів.

Результати дослідження психологічної адаптації усиновлювачів до прийняття дитини в сім'ю надають можливість виявити значимість цього етапу як критичного для формування психологічної основи майбутнього батьківства. Дослідження показує, що усиновлення вимагає від усиновлювачів не лише емоційної готовності, але й відповідної психологічної підготовки, що підкреслює необхідність спеціально організованих програм для молоді та дорослих, які прагнуть створити сім'ю через усиновлення.

Основні висновки роботи можуть бути корисні практичним психологам, соціальним працівникам та фахівцям, які працюють з усиновлювачами, а також при розробці навчальних програм і дисциплін, що стосуються сімейного життя і усиновлення.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел 60 найменувань та додатків.

РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ АДАПТАЦІЇ УСИНОВЛЮВАЧІВ ДО ПРИЙНЯТТЯ В СІМ'Ю ДИТИНИ

1.1. Поняття основних підходів та труднощі психологічної адаптації усиновлювачів до прийняття в сім'ю дитини

Рішення про усиновлення дитини є складним і багатогранним процесом, у якому суспільні та сімейні цінності відіграють важливу роль та стають своєрідним фундаментом, який або зможе стати основою для побудови родини із прийняттям у неї усиновленої дитини, або ні. В свою чергу від міцності даного «фундаменту» залежатиме й період адаптації усиновлювачів, й подальше благополуччя сім'ї.

У суспільстві, де сім'я займає центральне місце, виховання дітей є частиною соціалізації. Проте сприйняття суспільством виховання власних та усиновлених дітей значно відрізняється. На рішення усиновити дитину значно впливають соціальні норми, стереотипи та упередження. В Україні усиновлення часто оточене стигмою, що може викликати нерішучість або страх серед потенційних батьків, що побоюватимуться осуду як серед свого оточення, так і з боку близьких їм людей. Такі стереотипи часто пов'язані з міфами про «кровні зв'язки», упередженнями щодо майбутніх ймовірних поведінкових особливостей дітей, які виростили без батьківського піклування, або мають «погані гени» від біологічних батьків.

Незважаючи на чисельні дослідження, наприклад робіт Сандри Скейр та Роберта Пломіна про поведінкові риси, відмінності між біологічними батьками та їхніми всиновленими дітьми, або знаменитого «Minnesota Twin Study» про дослідження окремого виховання близнюків, з цього приводу досі існує чимала кількість спекуляцій, що прямо спотворюють результати наукових робіт. Такі спекуляції, в свою чергу, призводять до негативного зміщення вектору суспільної думки про усиновлення.

Усиновлення також має глибоке коріння у системі сімейних цінностей. Для багатьох родин ключовою цінністю є створення повноцінного середовища для

дитини, яке базується на любові, підтримці та взаєморозумінні. Проте традиційні уявлення про сім'ю, зокрема переоцінка значення генетичних зв'язків, можуть ставати бар'єром для тих, хто розглядає усиновлення як варіант. Тиск, що може здійснюватись на людей, які замислюються над усиновленням йде, здебільшого, від найрідніших для них, тож має вагу та нерідко є авторитетним. Водночас сучасні сім'ї, орієнтовані на індивідуальність і розвиток кожного члена, частіше схиляються до усиновлення, оскільки вважають, що важливішим є емоційний і психологічний зв'язок.

Одночасно із цим найближче оточення може стати джерелом моральної, емоційної та іноді навіть, що не менш важливо, матеріальної підтримки. Родичі, які схвально ставляться до усиновлення, часто допомагають майбутнім батькам впоратися з емоційними переживаннями, пов'язаними з прийняттям дитини, а у випадку усвідомлення нею свого усиновлення, адаптацією до нового сімейного складу та вихованням. Вони можуть стати важливими союзниками, забезпечуючи теплу і доброзичливу атмосферу для дитини, сприяючи адаптації як дитини, так і її нових батьків. Наявність такої підтримки часто стає ключовим аспектом у питаннях усиновлення, оскільки відсутність сприятливого середовища серед найближчого оточення усиновлювачів тягне за собою виникнення низки доволі серйозних психоемоційних ризиків.

Роль ширшого соціального кола може прямо чи опосередковано впливати на ухвалення тих чи інших рішень. Друзі, колеги та прості знайомі також впливають на формування ставлення до усиновлення та його наслідків. Їхня підтримка, її відсутність, а особливо обговорення власного досвіду або історії з життя їх найближчого оточення може стати як джерелом натхнення, зміцнивши рішучість, так і навпаки – посіяти «зерно сумніву». Наприклад, якщо хтось із друзів усиновлювачів також успішно усиновив дитину і відкрито ділиться своїм досвідом – це може значно підвищити впевненість в ухваленні позитивного рішення. І навпаки: негативні коментарі, недоречні запитання чи критика можуть стати бар'єром, особливо якщо потенційні усиновлювачі вже відчувають внутрішні сумніви.

Не слід забувати й про значний вплив релігійних переконань. Ставлення релігій різних конфесій до усиновлення в Україні переважно позитивне, оскільки цей крок розглядається як благородний і моральний вчинок, що відповідає принципам любові, милосердя та турботи про ближнього. Водночас кожна релігія має свої акценти й підходи до цієї теми.

У Християнській релігії, яку сповідує більшість релігійних українців, прийняття до родини усиновленої дитини є виключно благом. Інші релігійні напрямки дуже дотичні до цієї позиції. Виключенням є хіба що іслам, який сповідує певна частка українського населення – в ісламських традиціях усиновлення також має місце, хоча воно дещо відрізняється від християнських практик. У шаріаті існує поняття кафала — опіка над дитиною, яка забезпечує її утримання та виховання, однак усиновлення в традиційному розумінні, коли дитина отримує прізвище та права біологічних дітей, не відповідає ісламським нормам. Це може стати перешкодою для повноцінного усиновлення.

Інформаційний вплив відіграє значну роль у сприйнятті процесу усиновлення. Джерела інформації, такі як засоби масової інформації, соціальні мережі, література, художні твори, кіно — впливають як на сприйняття суспільством усиновлення, так і на індивідуальний вибір потенційних батьків.

Засоби масової інформації здатні створювати суспільні наративи про усиновлення. Позитивні історії, що висвітлюють успішні приклади, сприяють формуванню доброзичливого ставлення до цієї теми. Наприклад, сюжет про відомого розробника Стіва Джобса, що свого часу був усиновленим та став всесвітньо відомою людиною, та справжньою гордістю своїх батьків, продемонструє хибність певних упереджень. Соціальні рекламні кампанії допомагають зруйнувати стереотипи, підвищити обізнаність та підкреслити важливість родинної підтримки дітей. Однак негативні приклади або надмірна акцентуація на проблемах, які можуть виникнути, здатні породжувати страхи та відштовхувати потенційних усиновлювачів.

Художня література, кіно та телебачення впливають на емоційне сприйняття усиновлення. Фільми й книги, що розповідають про щасливі історії,

романтизують опікунство, хоча і деяка драматизація конфліктів чи поведінкових проблем можуть викликати тривогу в потенційних усиновлювачів.

Соціальні мережі ж стають платформою для обміну досвідом. У тематичних спільнотах усиновлювачі діляться своїми історіями, порадами, шукають підтримки або знаходять ресурси для підготовки. Однак важливо враховувати, що в таких спільнотах можуть поширюватися недостовірні або суб'єктивно викривлені дані, які здатні викликати у батьків хибні уявлення про реалії усиновлення. Хоча здебільшого все ж в такий спосіб є змога знайти відповіді на питання, що хвилюють та краще оцінити свої сили.

Не слід забувати й про державні та громадські ініціативи, що також відіграють важливу роль. Інформаційні кампанії, тренінги, консультації спрямовані на те, щоб пояснити юридичні тонкощі, підготувати майбутніх батьків психологічно та зруйнувати соціальні упередження. Активна участь громадських організацій у висвітленні теми усиновлення позитивно впливає на суспільну думку та створює відчуття єднання.

Деякі усиновлювачі можуть скористатися науковою літературою, але цей підхід притаманний більш відповідальним та впевненим у своєму виборі людям. Такі матеріали є джерелом об'єктивної інформації для усиновлювачів. Вона допомагає зрозуміти психологічні, соціальні й правові аспекти усиновлення, підготуватися до можливих викликів і розвинути стратегії, що допоможуть у процесі та адаптації. Разом із тим, складність наукових текстів або брак досвіду в роботі із ними може обмежувати вплив таких джерел.

Таким чином, інформаційний вплив має дві сторони: з одного боку, він допомагає поширювати знання, руйнувати стереотипи й створювати позитивний образ усиновлення, а з іншого ж боку, спотворена чи надмірно негативна інформація може стати бар'єром для потенційних батьків. Усвідомлення цього впливу допомагає усиновлювачам раціонально підходити до вибору інформаційних джерел і краще підготуватися до ролі батьківства.

Важливо враховувати, що деякі сім'ї можуть мати нереалістичні очікування щодо усиновлення. Багато складових залишаються поза колом їхньої уваги.

Ідеалізація цього процесу часто призводить до труднощів адаптації після прийняття дитини. Також підігравання зовнішнім очікуванням можуть змусити сім'ю прийняти необдумане рішення.

Огляд сучасної ситуації з усиновленням в Україні показує, що цей процес стикається з низкою труднощів та має низьку ефективність. Однією з основних причин є психологічна неготовність усиновлювачів до тих труднощів, які є неминучими під час процедури усиновлення.

Правові передумови усиновлення є основою, що регулює процес прийняття дитини в сім'ю, створюючи юридичну базу для захисту прав усиновлювачів та дитини. В Україні це питання регулюється низкою законодавчих актів, які визначають процедуру усиновлення, вимоги до усиновлювачів і механізми забезпечення інтересів дитини.

Ключовим документом, що регулює процес усиновлення, є Сімейний кодекс України. У ньому прописані основні умови: право усиновлювати мають особи, які досягли повноліття, є дієздатними й відповідають критеріям, що дозволяють забезпечити дитині безпеку, стабільність і розвиток. Також зазначено, що між усиновлювачем і дитиною має бути різниця у віці не менше 15 років. Крім того, передбачено процедуру перевірки кандидатів, яка включає оцінку їх матеріального, психологічного та соціального стану. Держава встановлює ряд процедур для забезпечення найвищих інтересів дитини. Важливу роль у цьому відіграють органи опіки й піклування, які проводять оцінку потенційних усиновлювачів, здійснюють моніторинг процесу адаптації дитини після усиновлення та забезпечують юридичний супровід. Ухвалення ж остаточного рішення щодо усиновлення здійснюється судом.

До прикладу, стаття української психологині С. Чернети аналізує соціально-правові аспекти захисту дітей сиріт в Україні. У ній висвітлено питання впливу державної політики та правового регулювання на усиновлення, а також передумови сучасної системи підтримки усиновлювачів, включаючи матеріальний аспект. Відповідно до статті робимо висновок, що основа

державної політики у питаннях усиновлення прямо впливає на кількість бажаючих всиновити дитину.

Процедури, встановлені законодавством, впливають на рівень готовності, мотивацію та емоційний стан потенційних усиновлювачів, часто формуючи як позитивні, так і негативні установки щодо цього процесу.

Перш за все, юридичні вимоги до усиновлювачів, що включають збір пакету документів, таких як підтвердження їх матеріальної спроможності, надання медичних довідок тощо, – змушують майбутніх батьків критично оцінювати власні можливості. Для деяких ці процедури стають підтвердженням їхньої відповідальності й готовності, сприяють усвідомленню серйозності рішення, але водночас складність і тривалість цих перевірок може викликати у кандидатів тривогу, невпевненість або страх, що вони не відповідатимуть встановленим критеріям.

Важливим аспектом є й забезпечення прав дитини, що впливає на сприйняття батьками власної відповідальності. Законодавчі вимоги часто сприймаються усиновлювачами як потужний етичний орієнтир. Однак водночас вони можуть створювати у батьків страх перед складнощами, пов'язаними із задоволенням особливих потреб дитини або її адаптацією.

Однією з важливих проблем є відсутність ефективних механізмів професійної підготовки та психологічної підтримки потенційних усиновлювачів. Це суттєво впливає на їхню готовність до усиновлення та здатність знайти підхід до виховання дитини. Окрім цього, спостерігається недостатнє фінансування системи опіки та піклування, що перешкоджає наданню якісної допомоги усиновлювачам та дітям [20, с.201].

Психологічні труднощі посилюються через недосконалість законодавства, яке часто не відповідає сучасним вимогам і може призводити до правових колізій. Це, у свою чергу, впливає не лише на усиновлювачів, а й порушує права дітей, які очікують на усиновлення [23, с.55]. Така правова недосконалість може поставити під сумнів саму систему усиновлення, що безумовно позначиться на бажанні ставати її частиною в особі опікуна.

Перехід до сімейного виховання передбачає не лише створення відповідних умов для виховання дитини, але й активну психологічну підтримку сімей, які беруть на себе таку відповідальність. Держава забезпечує різні види допомоги: фінансову, психологічну та соціальну підтримку. Це є важливим фактором, оскільки така підтримка може стати додатковим стимулом наважатись на усиновлення. Хоча рівень якісних показників такої допомоги може мати як позитивний, так і негативний вплив.

Усе це підкреслює необхідність реформування системи та посилення державної підтримки для полегшення процесу усиновлення.

Таким чином, правові аспекти усиновлення не лише визначають юридичні рамки для прийняття дитини в сім'ю, а й мають безпосередній вплив на психологічну підготовленість та подальшу адаптацію усиновлювачів.

Матеріальне благополуччя є однією із ключових передумов усиновлення, оскільки воно забезпечує базові умови для гармонійного розвитку дитини в новій родині. Відповідно до українського законодавства, усиновлювачі повинні мати стабільний дохід і належні житлові умови, що дозволяють забезпечити дитині гідний рівень життя.

Фінансова стабільність дає змогу майбутнім батькам впевнено планувати майбутнє, забезпечувати дитину всім необхідним для її фізичного та емоційного благополуччя. Належне матеріальне забезпечення включає можливість оплачувати навчання, медичні послуги, забезпечувати доступ до різноманітних видів дозвілля й розвитку талантів. Це сприяє формуванню у дитини відчуття стабільності та безпеки, що є основою її емоційного комфорту.

Житлові умови також є важливим фактором. Наявність окремого простору для дитини або можливості створити комфортні умови проживання сприяє швидшій адаптації дитини в новій сім'ї. Діти, які пережили травматичний досвід у минулому, часто потребують особистого простору, де вони можуть почуватися захищеними.

Разом із тим, матеріальне благополуччя пов'язане і з емоційною стабільністю. Достатній рівень доходу дозволяє майбутнім батькам зосередитися

на емоційних потребах дитини, а не на вирішенні фінансових проблем. Усиновлення – це процес, який вимагає значних витрат ресурсів, у тому числі й матеріальних. Стабільний фінансовий стан допомагає зменшити рівень стресу в усиновлювачів.

Однак важливо зазначити, що надмірний акцент на матеріальному стані може створити ризики для психологічної складової усиновлення. Деякі батьки можуть вважати, що фінансова забезпеченість автоматично гарантує успішне прийняття дитини в сім'ю, тоді як насправді це лише одна зі складових успішного усиновлення. Емоційна підтримка, турбота й готовність розуміти потреби дитини мають набагато більше значення. Міжнародні дослідження, як-от аналітика ЮНІСЕФ, підкреслюють, що економічні ресурси впливають на якість життя дитини, але не є основним фактором у рішенні про усиновлення. Дослідження у США, наприклад, виявили, що родини з середнім або навіть нижчим за середній доходом часто забезпечують дітям краще емоційне середовище, ніж заможніші сім'ї без належної психологічної підготовки.

Згідно із проведеними дослідженнями, сім'ї з низьким соціально-економічним статусом мають менші шанси на успішне усиновлення в порівнянні з більш заможними родинами. Це може бути зумовлено упередженнями з боку відповідних установ, які сумніваються в можливостях таких сімей забезпечити дитині гідне життя [16, Стаття]. Часто служби у справах дітей та сім'ї віддають перевагу більш заможним родинам, із більшою житловою площею та кращим матеріальним забезпеченням.

Таким чином, матеріальне благополуччя є важливою передумовою усиновлення, яка створює основу для фізичного й емоційного розвитку дитини та полегшує адаптаційний період для усиновлювачів. Водночас успіх усиновлення залежить від балансу між матеріальними можливостями та здатністю усиновлювачів забезпечити дитині турботу та підтримку, й загалом усім необхідним для її здорового розвитку.

Передумови усиновлення в Україні суттєво трансформуються під час війни. Ці зміни відображаються як на законодавчій базі, так і на сприйнятті суспільством ролі усиновлення.

Війна суттєво впливає на емоційну складову рішення про усиновлення. Через численні історії дітей, які втратили батьків або опинилися в надзвичайно важких умовах, у суспільстві зростає почуття відповідальності за їхнє майбутнє. Це стимулює людей розглянути можливість стати усиновлювачами, що є своєрідним проявом суспільної солідарності. Особливо це стосується дітей-сиріт війни, які втратили родину через бойові дії.

Однак війна також створює значні перешкоди. Зростаюча економічна нестабільність, невизначеність майбутнього і загальний рівень стресу змушують багатьох потенційних усиновлювачів відкласти своє рішення, або взагалі відмовитись від нього. Багато родин побоюються, що не зможуть забезпечити дитині належного рівня життя чи стабільності, необхідної для адаптації. Найчастіше від усиновлення дітей відмовляються кандидати, що проживають на тимчасово окупованих територіях, у прифронтових населених пунктах та не планують евакуюватись у більш безпечні райони для проживання. Та навіть за умови евакуації, набуття статусу біженця чи внутрішньо переміщеної особи, взяти на себе додаткову відповідальність у вигляді опікунства наважаться одиниці. Це зумовлено багатьма чинниками, головними з яких є: відсутність стабільних умов проживання, низька матеріальна забезпеченість та моральне перевантаження (виснаження).

На державному рівні війна вимагає вдосконалення механізмів підтримки усиновлювачів. Наприклад, ініціюються заходи для спрощення процесу усиновлення, особливо для дітей, які осиротіли через війну. Також вживаються заходи для забезпечення прозорості реєстрів, підтримки усиновлювачів у правовому та психологічному аспектах, що може певною мірою покращити передумови для опікунства серед кандидатів, що мають більше можливостей створити для дитини стабільні умови проживання, допомогти реабілітуватися.

Зростає увага й до міжнародного усиновлення. Через війну багато дітей були вивезені на окуповані території або на ворожу територію, що створює ризики незаконного усиновлення. Одночасно із цим не все міжнародне усиновлення є незаконним та злочинним: Україна дозволяє іноземним громадянам здійснювати усиновлення українських дітей. Багато людей із різних країн співчують Україні та долі нашого народу, тож бажаючих допомогти, зокрема й опікунством, – чимало.

Таким чином, політичні передумови усиновлення та опікунства під час війни є надзвичайно важливим аспектом державної та соціальної політики. Вони формують нові підходи до підтримки родин, які готові прийняти дитину, та водночас висвітлюють глибину соціальних викликів, пов'язаних із повномасштабним вторгненням.

1.2. Сутність психологічної адаптації усиновлювачів до прийняття в сім'ю дитини

Коли рішення про усиновлення вже ухвалене, адаптація усиновлювачів до нових обставин стає ключовим процесом. На цьому етапі майбутні батьки починають готуватись до змін у своєму житті. Ухвалення рішення супроводжується співставленням очікувань та реальності: усиновлювачі усвідомлюють відповідальність нової ролі, а також пропрацьовують можливі виклики, з якими доведеться зіткнутись.

Цей період включає посилення взаємодії з фахівцями – психологами, соціальними працівниками, юристами. Завдяки цьому усиновлювачі краще розуміють свої можливості, зміцнюють впевненість у рішенні та формують уявлення про подальший шлях.

Для ефективної адаптації важливо, щоб рішення було ухвалене свідомо, без зовнішнього тиску, і базувалося на реалістичних очікуваннях та внутрішній мотивації до створення емоційно безпечного середовища для дитини.

Одночасно із підготовкою усіх необхідних документів, майбутні батьки проходять спеціалізовані курси для усиновлювачів.

Курси для усиновлювачів в Україні включають психологічну підготовку, де розглядаються основи емоційної адаптації, відбувається навчання правильним методам виховання, а також управлінню емоціями, запобіганню конфліктам та стресовим ситуаціям, які можуть виникнути після усиновлення. Також проводиться ознайомлення із правовими аспектами процесу, основами розвитку дітей, що пережили травматичні події, стратегіями взаємодії з ними. Курси можуть включати як теоретичні лекції, так і практичні заняття.

Тож такі програми включають:

- Психологічну підготовку: навчання основ спілкування із дитиною, що пережила травматичний досвід, розвиток емпатії та навичок подолання конфліктів.

- Правові аспекти: роз'яснення прав та обов'язків усиновлювачів, знайомство із законодавчою базою.

- Соціальна адаптація: навички інтегрування дитини в родину та суспільство.

- Практичні поради: створення безпечного середовища, особливості виховання дитини залежно від її віку.

- Робота з кейсами: аналіз реальних ситуацій, які виникали в інших сім'ях.

Залучення до курсів історій та досвіду інших усиновлювачів є надзвичайно важливим для формування всебічної підготовки майбутніх батьків. Такі історії пропонують реальні, а не теоретичні приклади адаптації, інтеграції та побудови стосунків із прийомною дитиною. Вони дозволяють майбутнім усиновлювачам зануритися в контекст майбутніх проблем, що можуть чекати на них, та побачити, як інші долали труднощі. [46, с.50].

Реальні кейси допомагають зняти ілюзії та сформувати реалістичні очікування щодо поведінки дитини, її реакцій на нову сім'ю, а також можливих перешкод на шляху до гармонійного співіснування. Наприклад, історії про дітей, які довго адаптуються через травматичний досвід або втрату біологічних батьків, можуть допомогти майбутнім батькам зрозуміти, що такі складнощі потребують часу й терпіння, а не є ознакою невдачі.

На цю тему було проведено низку досліджень:

Дослідження в Європі: у Великій Британії вивчення підготовки усиновлювачів зосереджено на інклюзивних тренінгах, які враховують культурні, соціальні та емоційні аспекти усиновлення. Наприклад, "Adoption and Foster Care: Training for Success" (2015) вивчає роль тренінгів, що мають на меті підготовку батьків до роботи з дітьми різних національностей і з різним соціальним досвідом. У цьому контексті акцент ставиться на адаптацію до культурних відмінностей та інтеграцію дітей із різних соціальних середовищ. Для України такий досвід також може бути корисним, оскільки в роботі робиться акцент на гармонізації процесу усиновлення, враховуючи усі супутні аспекти, що сприяє позитивним змінам у процесі усиновлення, полегшуючи психологічне навантаження на патронів.

Дослідження в Канаді: в Канаді було проведено кілька досліджень, які вивчали вплив психологічної підготовки на довгострокову адаптацію усиновлювачів. Наприклад, дослідження "Adoptive Parent Training and Support: A Review of the Literature" (2016) звертає увагу на важливість не лише підготовчих курсів перед усиновленням, але й постійної підтримки сімей, що включає як групи взаємодопомоги, так і індивідуальні консультації. Це дослідження демонструє позитивний ефект на адаптацію як батьків, так і дітей, коли надається комплексна підтримка на всіх етапах процесу.

Дослідження в США: у Сполучених Штатах Америки особливу увагу приділяють тренінгам для усиновлювачів, що включають навчання з психології дитячої поведінки та специфіки травматичних переживань у дітей, які пережили втрату батьків. Наприклад, дослідження "Preparing Parents for Adoption: A Comprehensive Review of the Literature on Adoption Training Programs" (2007) підкреслює, що програми підготовки повинні охоплювати не тільки основи догляду за дитиною, а й психологічні аспекти адаптації та взаємодії з дитиною після усиновлення. Це дослідження також виявило, що підготовка повинна включати навички емпатії, управління стресом і способи роботи з емоційними складнощами, які можуть виникати у дітей, що пережили травмуючі події.

Ці міжнародні дослідження підкреслюють необхідність комплексної підготовки для усиновлювачів, яка охоплює як психологічні, так і соціальні аспекти, що в свою чергу сприяє ефективній адаптації усиновлених дітей та забезпеченню стабільного емоційного фону у родині.

Наступним і найважливішим кроком є вибір — яку дитину взяти під опіку. Підбір дитини для усиновлення є складним та відповідальним процесом, що включає як емоційні, так і соціально-психологічні виклики. Усиновлювачі мають враховувати свої очікування, особисті можливості, а також потреби дитини, яка потребує родини.

Багато майбутніх усиновлювачів мають уявлення про "ідеальну дитину". Часто вони шукають немовля або малюка до 5 років, із добрим здоров'ям і без історії травматичних переживань. Уляна Долиняк, українська експертка у сфері клінічної та кризової психології, підтверджує, що більшість усиновлювачів прагнуть всиновити немовлят, або дітей із хорошої сім'ї з трагічною історією. Кандидати в усиновлювачі цікавляться історією з життя біологічних батьків, розмірковуючи наскільки дитина, навіть та, що перебуває у несвідомому віці, буде наслідувати їх типи особистості.

Історії більшості покинутих дітей насправді і є трагічними, проте самі діти далеко не з хороших та благополучних родин. Діти можуть мати проблеми зі здоров'ям, розвитком, культурою, соціалізацією. Але більшість цих труднощів можна подолати любов'ю, турботою, доглядом та підтримкою, а в крайньому випадку допомогою спеціалістів та лікуванням.

Не зайвим буде морально підготуватись до необхідності чекати на усиновлення в черзі, а особливо, якщо кандидати в усиновлювачі значно звужують параметри пошуку дитини, що підходить. Статистика говорить, що усиновлення старших дітей, зокрема хлопців, відбувається в найкоротші терміни.

Тож правильний підхід до планування процесу усиновлення є заporукою психологічної стабільності та кінцевого успіху процесу усиновлення. Реалістичний погляд на опікунство, адекватна оцінка власних спроможностей,

впевненість у власному виборі та ретельна підготовка до прийняття дитини в родину – ось формула правильних передумов для здорової психологічної адаптації перед усиновленням. Мова піде про фактичне прийняття дитини до родини, тобто про сам факт опіки чи усиновлення — прийняття ж дитини на психологічному рівні, сприйняття її повноцінним та невід’ємним членом сім’ї, цілковита психологічна адаптація усиновлювачів є заключним етапом цього процесу.

Отже, в родину увійшла нова дитина. До її появи дорослі були впевнені у собі, у своїй готовності до вирішення всіх проблем, у здатності любити дитину такою, якою вона є. Ілюзії та деяка ейфорія, впевненість у власних силах для подолання труднощів – це типовий стан більшості нових батьків.

Майже всі переконані у своїх виховних здібностях та вірять, що зможуть успішно їх застосувати для блага прийомної дитини. Особливо це стосується тих батьків, які досягли успіху у вихованні власних дітей та змогли створити атмосферу тепла і любові в родині. Однак поява прийомної дитини стає серйозним випробуванням для всієї сім’ї. [47, с.223]. Адже у прийомних батьків немає «канікул» чи відпусток, вони не можуть удома розслабитися. Крім того, з появою нового члена порушується сімейна рівновага, яка часто є досить крихкою.

Це трапляється навіть тоді, коли народжується рідна дитина, а що вже казати, коли у сім’ї з’являється незнайома дитина зі складною долею та непростим характером.

Через місяць ситуація у сім’ї зазвичай змінюється. У відповідь на питання: «Наскільки реальна обстановка відрізняється від очікуваної?», більшість прийомних матерів висловлюють явне або приховане невдоволення своєю новою роллю. Негативні емоції найчастіше пов’язані зі збільшенням обсягу домашньої роботи, витратою додаткових сил, часу, появою непередбачуваних ситуацій, які впливають на звичний побут сім’ї.

Багатьох матерів, які виховували власних дітей, засмучує те, що прийомна дитина відрізняється від їхніх власних. Вони змушені застосовувати інші

дисциплінарні заходи, шукати нові підходи. Їм не подобається поведінка дитини, шокують її манери (розкидання речей, відсутність навичок гігієни, культури їжі). У сім'ях, де є рідні діти, виявляється, що вони не можуть ставитися до прийомної дитини так само, як до своїх.:

Вони змушені робити їй поступки, жаліти та потурати капризам. Одна з матерів поділилася: «Я намагаюся не робити явних поблажок, але інколи доводиться жаліти його, адже йому так само важко звикнути до нас, як і нам до нього. Можливо, я його балую, тому що часом “не помічаю” те, що своїм дітям ніколи б не дозволила».

Усвідомлюючи, що прийомна дитина зовсім не така, як рідні діти, батьки намагаються зробити максимум можливого для її блага та гармонії в родині. [7, с.123].

Однак лише незначна частина матерів на цьому етапі висловлює розчарування своєю новою роллю. Незважаючи на збільшення навантаження, вони не збираються «здаватися» і готові продовжувати важку працю, дивлячись у майбутнє з оптимізмом.

Зазвичай після першого місяця спільного проживання більшість матерів висловлюють позитивне ставлення до ситуації, хоча майже половина визнає, що процес адаптації був нелегким.

Через три місяці багато прийомних батьків починають почуватися більш впевнено та комфортно. Вони позитивно оцінюють свій досвід і описують атмосферу в родині як «досить хорошу». Батьки впевненіше знаходять способи налагодження довірливих стосунків із прийомною дитиною. Також вони зазначають позитивні зміни в поведінці дитини.

Проте є родини, у яких відносини з дитиною залишаються складними. У таких випадках батьки відчуваються розчарованими як у дитині, так і у власних силах. Це усвідомлення може супроводжуватися стресом і тривогою, особливо у матерів.

Через три місяці спільного проживання може також загострюватися напруженість у стосунках між членами родини. Наприклад, дитина може

дратувати чоловіка, і він відмовляється будувати з нею якісь стосунки. Інколи дитина проявляє вибірковість, віддаючи перевагу одному з батьків, наприклад, батькові, ігноруючи чи навіть відкидаючи матір. Прийомна дитина також може негативно впливати на рідних дітей у сім'ї або спричиняти конфлікти між ними (ревності, суперництво).

Особливо багато проблем виникає у випадках, коли прийомна дитина старша за рідних. «Я сподівалася, що він стане старшим братом для молодших, а він їх тероризує», — зізнається одна з матерів.

У цілому через три місяці спільного життя вимальовується доволі суперечлива картина. Матері, як правило, ще сповнені ентузіазму й відчувають певне задоволення від своєї нової ролі. Чоловіки, натомість, менш оптимістичні, що можна пояснити різними ролями батька й матері у житті сім'ї.

Рубіж у шість місяців стає вирішальним у житті прийомної сім'ї. Задоволеність своєю новою роллю багато в чому залежить від того, наскільки батьки змогли зрозуміти й прийняти дитину. Наприкінці цього періоду багато хто відчуває менше оптимізму, ніж на початку.

Їхнє задоволення власними діями зменшується. Це явище отримало назву «ефект медового місяця». Спочатку здається, що дитина швидко адаптується, погоджується з усім і поводить себе так, як від неї очікують. Але раптом вона перестає бути абсолютно слухняною, починає висловлювати власні думки та пред'являти свої вимоги.

Такі зміни свідчать про те, що дитина почувається комфортно в прийомній сім'ї й починає проявляти свою справжню особистість. Навіть якщо батьки розуміють важливість цих змін, їм нелегко долати нові труднощі.

Коли дитина починає відчувати себе більш комфортно, батькам стає очевидним, наскільки складним був її попередній життєвий досвід. Водночас вони все більше прив'язуються до неї і сподіваються на взаємну відповідь.

Прийомні батьки часто очікують від дитини вдячності та визнання їхніх «героїчних зусиль», однак ці очікування рідко виправдовуються. У такі моменти дуже важлива підтримка та схвалення з боку інших: соціальних працівників,

педагогів, родичів. Їхнє завдання – відзначати позитивні зміни в дитині, демонструючи, як багато їй принесло перебування в новій сім'ї.

Це період випробувань для батьків. Розчарування у поведінці дитини або у власних здібностях не означає, що батьки погано справляються зі своєю роллю. Навпаки, у цей час вони особливо потребують порад, рекомендацій і підтримки, аби краще зрозуміти поведінку дитини та знайти способи вирішення складнощів.

Перший рік спільного життя є ключовим етапом у розвитку стосунків у прийомній родині. До цього часу більшість сімей починають усвідомлювати, що зміни в поведінці дитини на краще відбуваються повільніше, ніж вони очікували. Це нормально, адже процес адаптації – тривалий і складний.

Однак, якщо батьки бачать навіть незначні позитивні зміни, це стає для них потужним джерелом мотивації. «Коли після всіх труднощів ти бачиш хоча б маленький проблиск розуміння або вдячності, це окрилює», – ділиться один із батьків.

Якщо ж прогресу не видно, батьки відчують емоційне виснаження. У такі моменти дуже важлива зовнішня підтримка, яка допоможе їм зберегти віру в себе та свою місію.

Півтора року після прийняття дитини стають своєрідним рубежем. Якщо сім'я змогла подолати цей період, є всі шанси на довготривале існування родини. Батьки стають більш впевненими у своїй ролі та задоволені обстановкою в домі.

Прийомні сім'ї, які досягли цього етапу, зазвичай знаходять способи створення емоційної близькості з дитиною. Вони починають бачити плоди своєї праці: дитина стає щасливішою, впевненішою в собі та починає відчувати себе частиною сім'ї. [22, с.11]

Ключовим у побудові стосунків є час. Спільні заняття, розмови, розуміння потреб і проблем дитини, підтримка та турбота формують довірливі стосунки між прийомними батьками та дитиною.

Цей процес можна зобразити у вигляді сходів, названих «Кроки любові»:

1. Прийняття рішення.
2. Перша зустріч.

3. Приїзд у сім'ю.
4. «Медовий місяць».
5. Замкнутість.
6. Перевірка.
7. Звикання.
8. Внутрішній зв'язок і прив'язаність.
9. Тут починається любов.

Ці сходи символізують нелегкий, але цілком досяжний шлях до побудови справжньої родини.

Особливості адаптації дітей у нових умовах

Адаптація відбувається по-різному. Це залежить від:

- віку дитини
- рис її характеру
- досвіду попереднього життя

Перші реакції та самопочуття будуть різними:

- активність, цікавість, намагання дослідити і розпитати про нове оточення
- переляк, закритість від нових вражень
- удавана байдужість

Як зробити так, щоб дитина, переступивши поріг вашої домівки, захотіла в ній залишитися? Дитину нічого не повинно налякати, викликати негативні емоції, острах: незвичний запах у квартирі, домашня тваринка, до якої ви звикли, а дитина ніде не бачила. Дитина може налякатися ліфта і відмовитися підніматися на ньому тощо.

Реакція на членів родини у дитини теж може буде різною. Хтось стане однаково ставитися як до тата, так і до мами. Але частіше дитина спочатку віддаватиме перевагу комусь одному. Чому це відбувається, дорослим важко зрозуміти, а діти не можуть пояснити свої почуття.

Не дивлячись на таку різницю, в поведінці дітей можна відзначити деякі спільні закономірності: поведінка і самопочуття дитини не залишатиметься постійним, воно змінюватиметься в міру того, як дитина буде при звичаюватись.

Адаптація дитини в нових умовах матиме декілька стадій.

Перша стадія «Знайомство» або «Медовий місяць».

Відмічається випереджувальна прив'язаність одне до одного. Батькам хочеться обігріти дитину, віддати їй накопичену потребу в любові. Дитина із задоволенням виконує все, що пропонують дорослі. Багато дітей відразу ж починають називати дорослих татом і мамою. Але вони ще не полюбили - вони лише хочуть полюбити нових батьків.

Особливості стану і поведінки:

радість і тривога одночасно, збудження, неможливість довго зосередитись на чомусь, можуть забувати, де тато-мама, плутати імена, родинні стосунки, питати «як тебе звати», «а що це» багато разів, зовсім несподівано згадувати біологічних батьків, епізоди з колишнього життя, спонтанно ділитися враженнями.

Дорослі дуже хочуть, щоб процес звикання відбувався якомога більш гладко. Насправді ж, у кожній новій родині є періоди сумнівів, підйомів і спадів, тривог і хвилювань. Доводиться так чи інакше змінювати первинні плани. Ніхто заздалегідь не може вгадати, які несподіванки можуть виникнути.

Друга стадія «Повернення в минуле» або «Регресія».

Перші враження пішли, ейфорія закінчилася, починається кропіткий і тривалий процес притирання – взаємної адаптації.

Дитина не зразу може призвичаїтися до нових стосунків. Вона намагається поводити себе як раніше, придивляючись, що подобається оточенню, а що ні. Відбувається дуже болісний злам усталеного стереотипу поведінки.

В цій стадії у дітей можуть бути такі симптоми:

- фіксація на чистоті, охайності або, навпаки, бруді та неохайності; почуття безпорадності або почуття залежності;

- надмірне занепокоєння своїм здоров'ям, перебільшені скарги, підвищена чутливість, відмова від нового, напади злості, плачу, які не можна пояснити, втоми або тривоги, ознаки депресії та подібне.

Проблеми дорослих в цей період: відсутність знань про особливості віку, невміння встановлювати контакт, довірливі стосунки й обирати потрібний стиль спілкування.

Намагання спертися на свій життєвий досвід, на те, як виховували їх, часто зазнають поразки.

Ситуація в сім'ї

Зникає радість спілкування, природність стосунків. Може виникнути прагнення підкорити дитину собі, виявити свою владу. Замість природного прийняття дитини, применшуються її достоїнства. Замість чутливого реагування на найменші досягнення дитини – порівняння з однолітками (часто не на користь усиновленої дитини).

Дитина може:

- регресувати у своїй поведінці до рівня, що не відповідає її віку, стати занадто вимогливою та вередливою, віддавати перевагу іграм з дітьми молодшого віку та домінуванню над ними;

- виявляти ворожість до свого нового оточення. У деяких дітей можуть спостерігатися напади злості, плачу, втоми чи тривоги, які не мають пояснень.

Відзначається повернення енурезу, шкідливих звичок.

Дитина може змінювати поведінку дивним чином:

- була веселою, активною та раптом почала капризувати, плакати, битися з батьками або іншими дітьми;

- замкнута, насуплена – виявляти інтерес до оточення, особливо, коли за нею ніхто не стежить.

Так вона шукає шлях до батьків.

Непідготовлені батьки можуть відчувати шок, переляк, відчай. Можуть виникнути і «крамольні» думки: «А навіщо ...»

Деякі батьки починають шукати в дитині недоліки, що викликані «поганою» спадковістю: погана пам'ять, важко мислить, занадто рухливий та подібні дефекти.

Багато недоліків у розвитку викликані не спадковими факторами, а соціальною занедбаністю дитини. При хорошому сімейному догляді, піклуванні, ці недоліки зникають безслідно.

Дуже важливо поспостерігати за поведінкою дитини і зрозуміти її причини, корисно звернутися до спеціалістів, психологів або таких же усиновителів.

Про успішне подолання труднощів цього періоду свідчать зміни зовнішності дитини:

- змінюється вираз і колір обличчя, воно стає більш усвідомленим, частіше з'являється посмішка, звучить сміх;

- дитина стає жвавою, більш відкритою, «розквітає»;

- неодноразово відзначалося, що після вдалого усиновлення у дітей починає рости «нове» волосся (із тьмяних воно стає блискучим), зникає багато алергічних проявів, припиняється енурез, очевидно є зростання ваги.

Можна помітити, що дитина несподівано подорослішала, обирає компанії близькі їй за віком. Зникає напруга, діти починають жартувати і обговорювати свої проблеми та труднощі з дорослими. Дитина починає поводити себе так само природно, як і рідна дитина в біологічній родині. Бере активну участь у всіх сімейних справах. Поведінка відповідає особливостям характеру і повністю адекватна до ситуацій.

Діти стають більш емоційними; розгальмовані – більш стриманими, а скуті – більш відкритими.

Це і є форма вияву вдячності батькам, які взяли дитину у свою сім'ю.

Пристосувавшись до нових умов, діти все менше згадують минуле. Якщо дитині гарно в сім'ї, вона майже не говорить про колишній спосіб життя, не хоче до нього повертатися. Діти дошкільного віку можуть запитувати дорослих, де вони так довго були, чому так довго їх шукали?

Якщо дитина відчуває до себе хороше ставлення, виникає прив'язаність до батьків і зворотні почуття. Вона виявляє увагу та інтерес до всіх сімейних справ, бере посильну участь у них.

1.3. Аналіз факторів, що впливають на психологічну адаптацію усиновлювачів до прийняття в сім'ю дитини

Діти та батьки живуть життям звичайної сім'ї, якщо тільки батьки не відчують страху перед обтяженою спадковістю і готові адекватно сприймати *вікові зміни* в дитині. Усиновлені діти своєю поведінкою вже не відрізняються від дітей, які виховуються у біологічних батьків. Якщо і з'являються проблеми, то, зазвичай, вони віддзеркалюють *кризові етапи вікового розвитку*, через які проходить кожна дитина.

Отже, у сім'ю увійшла нова дитина. До її появи дорослі були впевненими у собі, у тому, що готові до розв'язання усіх проблем, готові любити дитину такою, якою вона буде. Але поява чужої дитини - серйозне випробування для усієї сім'ї. Коли з'являється новий член родини, порушується сімейна рівновага, яка часто буває досить крихкою. Це відбувається навіть при народженні власної дитини.

Приблизно через місяць картина сім'ї дещо змінюється. Можуть наростати негативні емоції, пов'язані зі збільшенням обсягу домашньої роботи, затратою додаткових сил, енергії, часу, виникненням непередбачуваних ситуацій, які впливають на налагоджений побут сім'ї.

Через 3 місяці багато батьків починають відчувати себе більш впевнено і комфортно, позитивно оцінюють свій досвід і визначають ситуацію в родині як достатньо хорошу, їм вдалося знайти свої власні способи довірливого спілкування з усиновленою дитиною. Відзначають також значні позитивні зрушення у дитини. Але є сім'ї, в яких стосунки з дитиною не змінилися в кращий бік. У них спостерігається розчарування в дитині та своїх силах.

Поява усиновленої дитини може негативно вплинути на взаємостосунки між членами сім'ї. Дитина може проявляти вибірковість, віддавати перевагу одному з членів сім'ї, наприклад, батькові, відкидаючи матір. У цілому через 3 місяці існування такої сім'ї вимальовується досить суперечлива картина. Матері ще сповнені ентузіазму і відчують певне задоволення своєю новою роллю. Батьки ж менш оптимістичні, що пояснюється різними ролями родителів у житті сім'ї.

Вирішальним у житті сімей є **6-місячний** період. Задоволення від нової ролі великою мірою залежить від того, наскільки дорослі змогли зрозуміти і прийняти дитину. По завершенню 6 місяців багато батьків відчують набагато менше оптимізму і зазначають, що їм стало важче, ніж у перші дні.

Таке явище одержало назву **«ефект медового місяця»**. Спочатку здається, що дитина прекрасно звикає до нової обстановки, з усіма погоджується, робить те, чого від неї чекають. І раптом вона перестає бути абсолютно слухняною, все частіше висловлює власні погляди й починає заявляти власні вимоги. Це свідчить про те, що вона починає себе відчувати в сім'ї комфортно, стає сама собою.

Оптимізм зменшується тому, що більшість батьків починають розуміти всю серйозність і глибину дитячих проблем, а також складність і не завжди ефективність результату своїх намагань змінити поведінку дитини на краще. Їм стає більш зрозуміло, який вплив на дитину справив попередній життєвий досвід. Саме в цей час важливою є допомога фахівця.

Важливим етапом у житті сім'ї є перший рік від прибуття дитини в сім'ю.

Більшість сімей всиновлюють дитину з впевненістю, що вони зможуть зробити дитину щасливою. Вірять, що під їх впливом дитина зміниться на краще, але коли зміни настають не так швидко, губляться і потребують підтримки та пояснення причин.

Слід зрозуміти, що такий повільний і не дуже видимий прогрес – абсолютно закономірне явище, що немає нічого страшного в тому, що вони не завжди самотійно зможуть подолати конфлікти й складнощі.

Через півтора роки можна сказати, що сім'ї, які протрималися цей час, надалі зможуть долати проблеми, які виникатимуть.

Адаптація усиновлювачів до нового життя з дитиною — це багатовимірний процес, що, як ми вже з'ясували, залежить від психологічних, соціальних, матеріальних і правових факторів. Цей період є особливо чутливим, оскільки включає одночасне звикання батьків до ролі усиновлювачів та інтеграцію дитини в нове середовище.

Коли дитина тільки-но потрапляє до сім'ї, батьки часто стикаються із сильними емоціями: радістю, тривогою, страхом, розгубленістю. Ці відчуття природні, адже усиновлення вимагає не лише раціонального, але й глибоко емоційного переосмислення життя. Перші тижні та місяці є критичними для формування емоційного зв'язку між дитиною та новими батьками. Якщо дитина пережила травматичний досвід, батьки можуть зіштовхнутися із проявами недовіри, замкнутості та інших наслідків негайного досвіду дитини, що потребує чутливого підходу, клопіткої праці та терпіння.

Інтеграція дитини в сімейне та соціальне середовище вимагає часу: інколи менше, а інколи більше. Для успішної адаптації важливо залучати дитину до сімейних традицій, спільних заходів і побутових ритуалів. Перший етап адаптації супроводжується вирішенням побутових питань, таких як облаштування простору, налагодження щоденного розпорядку дня та визначення нових сімейних обов'язків. Також необхідно враховувати особливі потреби дитини: контроль за станом здоров'я дитини, освітній процес, організація здорового дозвілля. Для батьків же подібні дії стануть фактором спорідненості з дитиною та допоможуть налагодити емоційний зв'язок.

Як згадувалось вище, усиновлювачі, які проходять спеціальні курси підготовки, часто легше долають адаптаційний період. Такі програми допомагають батькам зрозуміти психологічні потреби дитини, її можливі реакції та механізми формування довіри. Курси також спрямовані на розвиток необхідних навичок і вміння вирішувати проблемні ситуації.

Міжнародні дослідження, такі як праці Девіда Бродзінскі, підкреслюють важливість створення стабільного емоційного середовища. Діти, які отримують підтримку та безпечний простір, демонструють вищий рівень адаптації, тож вона стає взаємною. Аналогічно, батьки, які отримують постійну допомогу через групи підтримки або індивідуальне консультування, краще проходять перші етапи адаптації після усиновлення.

«Усиновлення — це справжня революція в житті як дорослих, так і дитини». Слова вже згаданої Уляни Долиняк, що на власному досвіді переконалась у

важливості дослідження теми об'єднання опікунів та дітей. Вона понад 20 років працює з прийомними сім'ями та усиновлювачами з України, Польщі, а також Чехії. Уляна відзначає важливість підготовки до усиновлення та запевняє, що належним чином пропрацьований шлях до опікунства з максимальною вірогідністю створить комфортні умови як для дитини, так і для її прийомних батьків.

Що трапиться, якщо усиновлювачі поставляться до процесу безвідповідально? Статистика відмов від дітей після усиновлення в Україні не є детально оприлюдненою, але деякі джерела повідомляють, що проблема існує, хоча і менш виражена, ніж у минулі роки. Згідно з даними, кількість усиновлень в Україні в останні роки стабільно зростає, а успішність усиновлень залишається високою. Наприклад, у будинках малюка (для дітей до 6 років) 95% дітей усиновлюють, що свідчить про високий рівень адаптації цих дітей до нових сімей. Але статистика мовчить про адаптацію батьків. Важливо відзначити, що частина дітей із соціально-психологічними проблемами, фізичними вадами тощо, – може бути відправлена назад до установ або повернута до біологічних батьків після певного періоду в прийомних сім'ях чи після усиновлення. Відбувається це з багатьох причин, розгляньмо декілька:

- Провал психологічної адаптації дітей: діти, які пережили серйозні травми можуть мати серйозні психоемоційні проблеми, такі як тривожність, замкненість, депресія або агресія. У деяких випадках ці проблеми можуть не бути повністю розпізнані до моменту всиновлення чи опікунства. Під час адаптації в новій родині може виникнути необхідність у додатковій психологічній підтримці, яка не завжди є доступною або достатньою. Батьки ж можуть бути морально не готові до психоемоційної реабілітації дитини, обираючи легший шлях та відмовляючись від дитини.

- Неадекватна підготовка батьків: у випадку, коли усиновлювачі або опікуни недостатньо підготовлені до роботи із дітьми, які пережили травмуючий досвід, можуть виникнути труднощі з ефективним вирішенням поведінкових та емоційних кризових ситуацій. Якщо усиновлювачі не отримують належної

інформаційної підтримки або консультацій та не були готові до раптових викликів, вони можуть почуватися неготовими й до вирішення складних ситуацій, відчувати страх перед посиленою відповідальністю, що може призвести до відмови від дитини.

- Невідповідність між потребами дитини та можливостями родини: іноді батьки можуть не мати достатньої кількості ресурсів (як матеріальних, так і моральних) для забезпечення потреб дитини. Це може стосуватися сімей із фінансовими труднощами, або таких, що не мають відповідного досвіду. Переоцінка власних можливостей часто стає фатальною на шляху до опікунства.

- Соціальні та зовнішні фактори: вплив соціального оточення, відсутність підтримки з боку родичів або громади, а також зміни в соціальному статусі родини можуть стати причиною повернення дітей до установ. Також можливе виникнення непередбачуваних подій у житті опікунів, що поставить під питання їхню спроможність продовжити утримання та виховання дитини. Це можуть бути як банальна втрата робочого місця, так і серйозніші виклики як от розлучення батьків, або сімейна трагедія.

Міжнародні дослідження на тему повернення усиновлених дітей після їх влаштування в нові сім'ї або після опікунства показують, що проблеми, які виникають у цих дітей, можуть бути пов'язані з різними факторами, такими як тривала інституціоналізація, відсутність прихильності до нових батьків або травматичні переживання до усиновлення. Безперечно, це не знімає відповідальності з усиновлювачів, оскільки саме вони виступили ініціаторами прийняття дитини до своєї сім'ї.

Дослідження "International Adoption of Institutionally Reared Children: Research and Policy" розглядає вплив інституціоналізації на дітей, які були усиновлені після тривалого перебування в інтернатах. Вивчення проблематики фокусується на таких пунктах, як: поведінкові порушення, труднощі в побудові соціальних стосунків та складна адаптація до нових умов. І хоч робота фокусується саме на дитячих травмах, не слід забувати, що велику

відповідальність за психоемоційну реабілітацію дитини несуть її безпосередні опікуни.

Ці фактори разом можуть призвести до ситуації, коли дитина, що була усиновлена або перебувала під опікою, знову потрапляє до соціальних установ.

Деякі родини мають прийомну дитину (або дітей) та здійснюють над нею опікунство. Усиновлення дитини, що вже перебуває під опікою в тій самій родині, є особливим випадком у процесі усиновлення, адже між дитиною та опікунами часто встановлені сталі емоційні зв'язки. Дитина, здебільшого, вже адаптована до нової родини і часто сприймає опікунів як батьків, що полегшує процес усиновлення. Цей адаптаційний процес має свою психологічну специфіку, яка стосується як психологічного, так і адаптаційного сегменту.

Такий перебіг подій є розповсюдженим, проте сповнений додаткових ризиків, оскільки у справі з'являються додаткові фігуранти – рідні діти. Вони виступають каталізаторами нової хвилі адаптацій, оскільки психологічні ставки значно зростають. Згідно із дослідженнями Акимової Т.М., такі діти часто стають перешкодою, яку важко, а часом і неможливо усунути. Безумовно, способи обійти такі незручні моменти є, і їх багато, та варто розуміти як можна домовитись із протилежною стороною конфлікту. Цей конфлікт, у кращих традиціях світової драматургії, розгортається вже на теренах звичайнісіньких квартир та домівок. Проблема полягає у тому, що у батьківських дітей немає потреби йти на поступки та зраджувати власному баченню ситуації, а у дітей прийомних така необхідність є, бо у них навіть немає будинків, де жити.

Це все наводить нас на думку, що хороше ставлення завжди краще за погане, і зрештою добро переможе зло. Як то кажуть: «Дав Бог теля – дасть і сіно». Саме тому психологічна адаптація усіх в родині є дуже важливою.

Прийняття дитини в сім'ю, де вже є діти, потребує особливої уваги батьків та врахування різних факторів. Цей процес має бути добре спланованим, щоб забезпечити комфортну адаптацію як для нової дитини, так і для вже існуючих дітей у родині. Основними особливостями цього процесу є емоційна підготовка

родини, організація побуту, формування гармонійних стосунків і врахування потреб кожного члена родини.

На першому етапі надзвичайно важливо підготувати існуючих дітей до змін. Батьки мають відкрито спілкуватися з дітьми, пояснювати, що родина стане більшою, і надавати можливість висловлювати власні почуття, очікування та страхи. Особливу увагу слід приділяти віковим особливостям: молодші діти можуть демонструвати ревності або страх втратити увагу батьків, тоді як старші діти можуть зосереджуватись на нових обов'язках чи відчутті конкуренції. Важливо допомогти дітям зрозуміти, що їхня унікальна роль у родині залишається незмінною.

Емоційна складова процесу є ключовою. Поширеним викликом є конкуренція та ревності між дітьми. Щоб уникнути конфліктів, батьки повинні уникати порівнянь між дітьми та забезпечувати кожній дитині відчуття любові й уваги. Це можна зробити, проводячи час із кожною дитиною індивідуально, підтримуючи її емоційні потреби та надаючи позитивний зворотний зв'язок. Паралельно слід допомагати новій дитині адаптуватися до нового середовища, поступово інтегруючи її в сімейне життя. Важливо не змушувати дітей до негайного зближення, а створювати сприятливі умови для розвитку природних стосунків.

Організаційні аспекти також відіграють значну роль. Усиноалена дитина повинна мати власний простір і речі, що допоможе їй відчутти себе повноцінним членом сім'ї. Водночас необхідно рівномірно розподіляти обов'язки між усіма дітьми, щоб уникнути відчуття несправедливості. Батьки мають демонструвати єдиний підхід до виховання та забезпечувати стабільність у стосунках між усіма членами родини.

У випадках, коли адаптація проходить складно, доцільно звернутися до психологів або сімейних консультантів. Вони допоможуть розв'язати емоційні чи комунікаційні проблеми. Спільні сімейні активності, такі як ігри, поїздки або творчі заняття, сприяють зближенню та побудові довіри між усіма членами родини.

Довгострокова гармонія в сім'ї потребує часу та постійної роботи. Батьки повинні підтримувати розвиток дружніх стосунків між дітьми, заохочувати емпатію та взаєморозуміння. Успіх цього процесу залежить від здатності родини створити атмосферу прийняття, любові та поваги.

Таким чином, прийняття дитини в сім'ю, де вже є діти, є складним, але досяжним завданням за умови правильного підходу. Головною метою є забезпечення емоційного комфорту для кожного члена родини, побудова гармонійних взаємин і створення умов для розвитку довіри та підтримки.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ I

Отже, висока психологічна готовність до усиновлення є критично важливою для формування здорових і продуктивних відносин між усиновлювачами та дитиною. Страх невдачі, соціальний тиск та емоційна адаптація можуть значно впливати на процес усиновлення, створюючи додатковий стрес для усиновлювачів. Важливо, щоб усиновлювачі усвідомлювали ці виклики і працювали над своїми психологічними ресурсами ще до процесу усиновлення.

Психологічна готовність до усиновлення включає в себе когнітивний, емоційний, особистісний та поведінковий компоненти, які мають бути узгоджені для забезпечення ефективної взаємодії з дитиною. Формування позитивного уявлення про усиновлення та розуміння власних емоцій є ключовими аспектами, які допоможуть усиновлювачам адаптуватися до нової ролі.

Подальші дослідження в цій сфері мають на меті вивчення шляхів підвищення рівня психологічної готовності усиновлювачів. Це включає розширення знань про усиновлення, розвиток емоційного інтелекту, формування позитивних установок і вміння впоратися з соціальним тиском. Високий рівень психологічної готовності до усиновлення не тільки полегшує адаптацію усиновлювачів до нових умов, а й забезпечує стабільне середовище для розвитку дитини, сприяючи її емоційній та соціальній безпеці.

Таким чином, психологічна готовність до усиновлення є основою для успішної адаптації усиновлювачів і створення сприятливого середовища для

розвитку дитини, що в свою чергу призводить до формування щасливих і гармонійних особистостей.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ УСИНОВЛЮВАЧІВ ДО ПРИЙНЯТТЯ В СІМ'Ю ДИТИНИ

2.1. Організація та методичне забезпечення дослідження психологічної адаптації усиновлювачів до прийняття в сім'ю дитини

Мета першого етапу дослідження полягала в оцінці соціальної фрустрованості прийомних батьків, яка є формою психічного напруження, що виникає внаслідок незадоволеності їх досягненнями та становищем у соціумі.

Завдання дослідження:

1. Визначити рівень задоволеності респондентів власною освітою, змістом та умовами навчальної діяльності.
2. Встановити емоційне ставлення до членів родини, друзів та ровесників.
3. Оцінити задоволеність матеріальним становищем.

Для досягнення зазначених цілей та реалізації завдань була використана «Методика діагностики рівня соціальної фрустрованості» В. Бойка.

Цей опитувальник, що є модифікацією методики Л. Вассермана, містить 20 запитань з чотирма варіантами відповідей, які оцінюються від 0 до 4 балів. Висновки щодо рівня соціальної фрустрованості формуються на основі суми балів за кожен пункт: чим більший бал, тим вищий рівень соціальної фрустрованості. Для отримання середнього індексу фрустрованості в групі респондентів потрібно підсумувати бали за всіма пунктами та розділити їх на кількість пунктів [56, ст.59].

Фрустрація визначається як стан переживання нереалізованих намірів і незадоволених потреб. Особи, що переживають фрустрацію, зазвичай перебувають у негативному емоційному стані, викликаному усвідомленням неможливості досягнення бажаного. Люди мають різноманітні потреби та бажання, які не можуть бути реалізовані, що призводить до труднощів у досягненні цілей. Чим більше виражені потреби та бажання, а також чим значніші цілі й суттєві перешкоди на шляху їх реалізації, тим сильніше емоційно-експресивне напруження відчуває психіка.

Стан фрустрації може супроводжуватися різними негативними переживаннями, такими як розчарування, тривога, відчай, озлобленість і роздратування. Ці емоції активізують інтелект, але в умовах нездоланих перешкод можуть призвести до зростання емоційного напруження.

Фрустрація негативно впливає на життєдіяльність організму, поступово виснажуючи його ресурси та ослаблюючи нервову систему. Усунення фруструючих обставин допомагає знизити рівень нервового напруження. Фрустровані особи можуть проявляти неприязнь у спілкуванні, бути некоммунікбельними, агресивними та схильними виливати свій гнів на інших.

Фрустрований респондент важко приховує свою злість, поглиблюючись у власні переживання, і стає скупим на слова та емоційне тепло – це свідчить про погані взаємини з одногрупниками.

Соціальна фрустрація є формою психічного напруження, яке виникає через незадоволеність досягненнями та становищем особистості в соціально заданих ієрархіях. Це поняття відображає емоційне ставлення людини до тієї позиції, яку вона займає в суспільстві. Інтелект, з одного боку, визначає потенційні можливості досягнення в певних сферах, а з іншого – те, що конкретна особа здатна досягти сама [44, ст.32].

Суспільство пропонує різні можливості для соціального зростання і задоволення потреб. Воно встановлює шкали зростання та досягнень, і особа, залежно від своїх прагнень і можливостей, досягає певного рівня. Наприклад, у сфері освіти соціальна фрустрація може виникати, коли особистість не відповідає своїм можливостям займаній позиції та ієрархії.

Шкали соціально заданих ієрархій також існують у сфері спілкування. Соціум пропонує різноманітні варіації службових відносин – від зразкових до дуже поганих. Професійна діяльність пов'язана з взаємодією між людьми, і тут можливі різні досягнення у соціальних ієрархіях: "дуже приємні люди", "не дуже приємні" і "зовсім неприємні".

Оцінюючи свої досягнення в різних соціальних ієрархіях, особа переживає різний рівень задоволеності чи незадоволеності. При цьому фрустрація виникає

не лише через досягнуті умови життя або матеріальний добробут, а й через усвідомлення того, що можливості для досягнення більшого існують. [5, с. 412].

Це стосується й сфери взаємовідносин: наше задоволення ними залежить від наших очікувань і оцінок. Людина може бути задоволена відсутністю друзів, не вступаючи в неформальні відносини та уникаючи тісних і довірливих контактів.

Соціальна фрустрація часто визначається усвідомленням недосягнутого більше, ніж реальним становищем особистості. Незадоволеність у певних аспектах соціальних ієрархій накопичує емоційне напруження. Коли це напруження досягає критичного рівня, особистість вдається до різних механізмів психологічного захисту. Вона може знижувати рівень своїх вимог, ігнорувати недоступні ієрархії або дискредитувати тих, хто їх займає. Іноді психологічний дискомфорт знімається шляхом відмови від цінностей, що викликають конкуренцію. Наприклад, деякі люди в сучасних умовах надають перевагу матеріальним досягненням на шкоду освіті, або навпаки [8, ст. 34].

На другому етапі дослідження було вивчено стратегії психологічного захисту у спілкуванні усиновлювачів з використанням методики «Ваша домінуюча стратегія психологічного захисту у спілкуванні з партнерами» В. Бойка. Основні завдання полягали в з'ясуванні причин, чому батьки обирають агресію як стратегію психологічного захисту у спілкуванні, а також в оцінці кількості прийомних батьків, які віддають перевагу миролюбності або уникненню, та виявленні причин їх вибору.

Оскільки емоційний стан усиновлювачів проявляється у взаємодії з оточенням і ґрунтується на їх комунікативних здібностях, для досягнення мети та виконання завдань було використано опитувальник В. Бойка. Цей опитувальник дозволив визначити такі стратегії психологічного захисту у спілкуванні, як миролюбність, уникнення та агресія.

Психологічний захист — це система стабілізації особистості, механізм поведінки, що формується вродженими потенціалами та життєвим досвідом, який дозволяє захищати суб'єктивну реальність від зовнішнього впливу і руйнівної самокритики.

Прийомні батьки через свої слова, емоції, характер, вчинки, інтелект і творчість прагнуть зберегти свою гідність та адаптуватися до вимог оточення. Основне завдання самозахисту полягає в прийнятті власного «Я» і спонуканні інших зробити те ж саме: «я є таким, яким себе вважаю». Сильна особистість захищає свою гідність продумано і витончено, тоді як слабка — несвідомо та примітивно. Проте навіть сильна особистість може вдаватися до примітивних форм захисту власного «Я», втрачаючи не тільки самокритичність, але й гідність [44, с.109].

В захисті суб'єктної реальності ключову роль відіграє одна з трьох енергетичних стратегій: миролюбність, уникнення та агресія.

Миролюбність є психологічною стратегією, що базується на здатності особистості підтримувати збалансовану комунікацію. Вона характеризується інтелектом, який допомагає нейтралізувати емоційні реакції у загрозованих ситуаціях для «Я» особистості. У миролюбних взаємовідносинах панують партнерство та співпраця, здатність до компромісів і готовність жертвувати власними інтересами на користь збереження гідності.

Уникнення – це стратегія, що базується на економії емоційних та інтелектуальних ресурсів. Батьки, які вдаються до цієї стратегії, уникають витрачання енергії на емоційні реакції, зберігаючи спокій у стресових ситуаціях. Уникнення може мати психогенний характер, коли особистість, що має ригідні емоції і низький рівень інтелектуальних здібностей, обирає цей шлях. Прийомні батьки, володіючи сильною нервовою системою та життєвим досвідом, можуть також уникати конфліктних ситуацій, навіть якщо вони наділені значними інтелектуальними здібностями.

Агресія виступає як психологічна стратегія, що проявляється через інстинктивну активність і є складовою емоційного реагування, яке свідчить про завищену самооцінку. Агресивні батьки часто обирають яскравий одяг та виразні кольори. За словами К. Лоренца, агресивність є вродженою властивістю вищих тварин і становить небезпеку в умовах культурно-історичного та технічного розвитку.

Отже, вивчаючи стилі психологічного захисту суб'єктивної реальності у спілкуванні, ми можемо визначити ціннісні орієнтації усиновлювачів та їх особливості в взаємодії з дітьми.

На третьому етапі дослідження важливо проаналізувати атмосферу родинних відносин та батьківське ставлення до дитини. Батьківське ставлення охоплює різноманітні почуття та поведінкові стереотипи, які формують спілкування з дитиною і впливають на сприйняття її характеру та особистості.

Для досягнення цієї мети використовуватиметься методика діагностики батьківського ставлення А. Варга і В. Століна, яка є психодіагностичним інструментом для виявлення ставлення батьків до своїх дітей. Методика складається з 61 питання, що охоплює п'ять шкал, які відображають різні аспекти батьківського ставлення. За кожну відповідь «так» нараховується 1 бал, а за «ні» – 0 балів. Високі бали свідчать про розвиненість певних аспектів батьківських відносин, тоді як низькі вказують на їх слабкий розвиток [32].

Опитувальник складається з п'яти шкал:

Прийняття-відторгнення – ця шкала відображає загальне емоційне ставлення до дитини.

Кооперація – соціально бажаний образ батьківського ставлення, що демонструє зацікавленість батьків у справах дитини.

Симбіоз – шкала, що характеризує міжособистісну дистанцію у спілкуванні з дитиною.

Авторитарна гіперсоціалізація – відображає форму та спрямованість контролю над поведінкою дитини.

Маленький невдаха – шкала, що ілюструє особливості сприймання та розуміння дитини батьками.

А. Варга і В. Столін зазначають, що основними структурними елементами психологічного прийняття є

- прийняття дитини на когнітивному рівні (поняття «інфантилізація»);
- загальне емоційне ставлення (категорії «прийняття-нехтування»);

- форми та спрямованість контролю за поведінкою дитини (поняття «авторитарна гіперсоціалізація»);
- міжособистісна дистанція у спілкуванні з дитиною (концепція «симбіозу») [54, Стаття с.22-27].

Особливості прийняття батьками дітей можна класифікувати на адекватні та неадекватні, а також на суб'єктивні та об'єктивні.

Адекватне прийняття передбачає сприйняття дитини «такою, як вона є». Близькі родичі можуть повернути дитині віру в сенс життя та у власні сили, створюючи позитивний психологічний клімат у родині. При адекватному прийнятті успіхи дитини стають успіхами всієї родини.

Неадекватне прийняття характеризується «відторгненням» дитини та негативним ставленням до неї. У батьків таке ставлення може проявлятися у роздратуванні, ігноруванні дитячих інтересів або бажанні покарати її.

При суб'єктивному прийнятті дитина сприймається як активний учасник соціальних відносин, тобто як повноправний член суспільства. У випадку об'єктивного прийняття дитина сприймається як особистість, що віддалена від суспільства. Батьки, які мають об'єктивне ставлення, можуть прагнути «сховати» дитину від оточення, що негативно впливає на її соціальну адаптацію та призводить до комунікативних труднощів. Це може сформувати у свідомості дитини негативний образ світу, супроводжуваний відчуттями ізоляції, тривожності та агресії.

Отже, під поняттям особистісного прийняття ми розуміємо комплекс різноманітних почуттів, що виникають стосовно дитини, поведінкові стереотипи, які застосовуються у взаємодії з нею, а також особливості сприйняття та розуміння її характеру та вчинків. Це включає визнання права дитини на власну індивідуальність, яка може відрізнятися від інших, зокрема від батьків. Особистісне прийняття або неприйняття дитини також формує психологічний та емоційний стан батьків, а також впливає на рівень комунікації в родині.

Метою четвертого етапу емпіричного дослідження було вивчення реалізації ціннісних орієнтирів усиновлювачів у реальних умовах їхнього життя.

Завдання:

- Визначити рівень вираженості кожної з одинадцяти цінностей.
- З'ясувати, яка цінність у респондентів проявляється найбільше, а яка — найменше, та виявити причини цього.

Для досягнення мети та реалізації завдань була використана методика дослідження ціннісних орієнтирів, розроблена С. Бубновою. Основою тесту стала модель А. Бердяєва, яка виявилася найбільш доцільною для вирішення поставлених завдань. Згідно з цією моделлю, цінності розподілені на три основні типи: духовні, соціальні та матеріальні. Інші цінності виступають як конкретизація одного з цих трьох типів [29, ст. 43].

В результаті аналізу класифікації основних типів цінностей були виокремлені три ієрархічні рівні ціннісних орієнтацій особистості, відповідно до яких здійснюється їх вивчення:

Загальні, абстрактні цінності: духовні, соціальні та матеріальні. Духовні цінності, у свою чергу, діляться на пізнавальні, естетичні, гуманістичні та інші. Соціальні цінності включають соціальну повагу, досягнення та активність.

Цінності, які реалізуються в життєдіяльності й проявляються як якості особистості: домінантність, активність тощо.

Характерні способи поведінки особистості, які використовуються для реалізації та закріплення цінностей

В ході дослідження було виявлено наступні цінності, які притаманні всім респондентам. За класифікацією ціннісних орієнтирів, дані були розподілені наступним чином:

Духовні цінності: любов; допомога іншим та милосердя; пошук прекрасного та насолода ним; пізнання нового у світі, природі та людині.

Соціальні цінності: високий соціальний статус, визнання та повага з боку людей; активна участь у досягненні позитивних змін у суспільстві.

Матеріальні цінності: здоров'я; високий рівень матеріального забезпечення.

Спілкування.

Задоволення та відпочинок.

Процедура проведення передбачає попарне порівняння цих цінностей за ступенем суб'єктивної різниці між ними. У результаті формується ієрархія ціннісних орієнтацій, основана на кількості перемог та набраних балів.

Перевагою даного методу є можливість оцінити когнітивний аспект ціннісних орієнтирів, уникаючи соціально схвалюваних відповідей. У цьому випадку не потрібно ранжувати цінності, оскільки респонденти надають відповіді, які не підлягають соціальному схваленню. Це зменшує свідомий контроль за відповідями та посилює вплив емоційних і підсвідомих компонентів психіки, а також знижує кількість соціально бажаних відповідей [13, с112].

Методику можна вважати проєктивною, але головним елементом для ранжування є свідоме логічне оцінювання особистісної значущості запропонованих цінностей.

Для досягнення мети та розв'язання завдань дослідження була використана методика локусу контролю Дж. Роттера. Опитувальник складається з 29 питань з двома варіантами відповідей. Максимальна сума балів за інтернальність та екстернальність становить 23, оскільки 6 з 29 питань є фоновими. Спрямованість локусу контролю оцінюється за відносним перевищенням результатів одного з вимірів над іншим.

У практиці психодіагностики локус контролю корелює з когнітивним стилем особистості. Оскільки когнітивні компоненти психіки проявляються в усіх її аспектах, концепція локусу контролю також охоплює характеристики особистості в контексті її діяльності.

Екстернали, як правило, демонструють зовнішню спрямовану захисну поведінку та надають перевагу атрибуції успіхів наявності шансів на досягнення. Загалом, вони сприймають будь-яку ситуацію як таку, що має зовнішні стимули; у випадку успіху вони прагнуть продемонструвати свої здібності. Екстернали

вважають, що їхні невдачі зумовлені випадковостями або негативним впливом оточуючих. Схвалення та підтримка з боку інших для таких людей є вкрай важливими; без них їхня продуктивність помітно знижується. Проте від екстерналів не слід очікувати особливої вдячності за співчуття [35, ст. 5].

Інтерналі, навпаки, схильні вважати свої успіхи або невдачі результатом своїх особистих зусиль, компетентності та цілеспрямованості. Вони сприймають результати своєї діяльності як закономірний підсумок своєї активності та самодіяльності.

У структурі процесу цілепокладання для інтерналів провідною мотивацією є пошук еґо-ідентичності, незалежно від їхньої екстравертованості чи інтровертованості. Завдяки більшій когнітивній активності інтерналі мають ширші часові перспективи, що охоплюють різноманітні події, як з минулого, так і з майбутнього. Їхня поведінка зазвичай спрямована на досягнення успіху через розвиток навичок, глибшу обробку інформації та виконання дедалі складніших завдань.

Внаслідок цього потреба досягнення має тенденцію до зростання, що пов'язане зі збільшенням як особистісної, так і реактивної тривожності. Це може стати передумовою для більшої фрустрації та меншої стресостійкості у випадку серйозних невдач. В реальному житті інтерналі, згідно з думкою таких дослідників, як Дж. Дигман, Р. Кеттелл і Дж. Роттер, часто вражають оточуючих своєю впевненістю і частіше займають вищі соціальні позиції в порівнянні з екстерналами. [50, с. 355].

У екстерналів спостерігається зв'язок із емоційною нестабільністю та практичним, непрямим мисленням, тоді як інтерналі характеризуються емоційною стабільністю, схильністю до теоретичного мислення, абстрагування та синтезу уявлень.

Таким чином, рівень інтернальності особистості безпосередньо пов'язаний із її ставленням до особистісного розвитку та зростання.

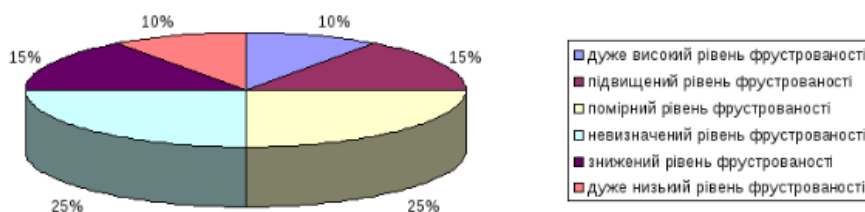
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження: кількісний і якісний аналіз впливу соціальної підтримки на адаптацію, рівень стресу та психологічні чинники, що впливають на процес адаптації

На першому етапі дослідження був оцінений рівень соціальної фрустрації респондентів, зокрема їх задоволеність освітою, умовами діяльності, матеріальним становищем, а також емоційне ставлення до сім'ї та оточення. Для цього використовувався опитувальник соціальної фрустрації, розроблений В. Бойком. Соціальна фрустрація в контексті освіти виникає, коли особа не може досягти відповідності між своїми можливостями та займаною позицією в ієрархії освіти.

Згідно з отриманими даними, 10% респондентів виявили дуже високий рівень фрустрації, що стосується їхніх взаємовідносин з оточенням, соціального становища, освіти, житлових умов, сфери обслуговування та загальної ситуації в країні. Оцінюючи свої досягнення в різних соціальних ієрархіях, 15% респондентів продемонстрували підвищений рівень незадоволення. При цьому, їх фрустрація викликана не лише досягнутими умовами життя або доходами, а й відчуттям, що вони здатні до більшого.

У питаннях матеріального становища, житлових умов, стосунків з дітьми, батьками, партнерами, друзями, а також у сфері послуг та медичного обслуговування, 25% респондентів виявили помірний рівень фрустрації. Результати емпіричного дослідження показали, що 25% респондентів мають невизначений рівень фрустрації, 15% – знижений, а 10% – дуже низький рівень фрустрації.

Графічне зображення результатів вивчення соціальної фрустрації респондентів представлено на мал. 1.1.



Мал. 1.1. Графічне зображення результатів вивчення соціальної фрустрації респондентів

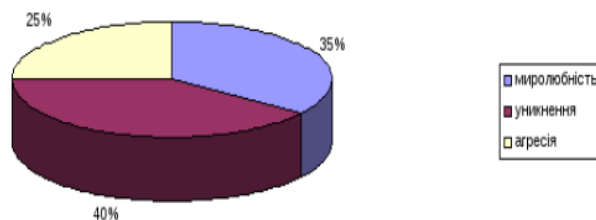
Ми вважаємо, що соціальна фрустрація батьків викликана більше усвідомленням недосягнутого, аніж реальним становищем особистості в суспільстві.

Для перевірки цього припущення на другому етапі емпіричного дослідження був використаний опитувальник В. Бойка «Ваша домінуюча стратегія психологічного захисту у спілкуванні з партнерами». Згідно з думкою В. Бойка, інтелектуально розвинена особистість, наділена агресивними інстинктами, є найгіршим «винаходом» цивілізації.

Результати опитування показали, що 25% респондентів обирають агресію як домінуючу стратегію захисту в спілкуванні, що допомагає їм уникати депресії, але також вказує на неадекватну завищену самооцінку, безпричинну злість, ворожість, конфліктність і егоцентричність. Ми вважаємо, що така стратегія психологічного захисту, обрана устновлювачами, свідчить про їхній психічне здоров'я

Серед респондентів 40% вважають уникнення своєю домінуючою стратегією психологічного захисту, що базується на економії інтелектуальних та емоційних ресурсів. Лише у 35% респондентів у спілкуванні з дітьми та оточенням домінує миролобність, що свідчить про партнерство, співпрацю, готовність до компромісів, відсутність загострення відносин та конструктивне вирішення конфліктів. Така комунікабельність, урівноваженість і емпатійність є характерними рисами цих респондентів.

Результати опитування за методикою В. Бойка «Ваша домінуюча стратегія психологічного захисту у спілкуванні з партнерами» можна побачити на мал. 1.2.



Мал. 1.2. Результати опитування за методикою В. Бойка «Ваша домінуюча стратегія психологічного захисту у спілкуванні з партнерами»

Усиновлювачі (25%), які переважно застосовують агресивну стратегію психологічного захисту у спілкуванні, схильні звинувачувати у своїх нещастях адміністрацію, колег, дітей та рідних. Вони вивантажують на них свою агресію, проєктують власні негативні риси, а також підвищують свою самооцінку за рахунок приниження інших. Таке ставлення свідчить про нездоровий психічний стан усиновлювачів, які самостверджуються через конфлікти, маніпуляції та деструктивну взаємодію.

На третьому етапі дослідження було визначено ставлення усиновлювачів до дитини, використовуючи методику діагностики батьківського ставлення, розроблену А. Варгом і В. Століним. Батьківське ставлення визначається як система різноманітних почуттів до дитини, поведінкових стереотипів, які проявляються у спілкуванні з нею, а також особливостей сприйняття і розуміння характеру, особистості та вчинків дитини.

Ставлення усиновлювачів до дітей можна умовно поділити на адекватні та неадекватні, а також на суб'єктивні та об'єктивні. Адекватне ставлення передбачає прийняття дитини «такою, якою вона є». Часто саме найближчі люди відновлюють віру дитини у сенс життя та у власні сили, формуючи особливий психологічний клімат у родині. У разі адекватного прийняття успіхи дитини сприймаються як успіх усієї родини. На противагу цьому, неадекватне ставлення проявляється у «відторгненні» дитини та негативному ставленні до неї. У батьків

це може виявлятися в роздратуванні, ігноруванні інтересів дитини через їх примітивність, або в бажанні її покарати.

При суб'єктивному сприйнятті дитина визнається як суб'єкт соціальних відносин, тобто як повноправний член суспільства. У випадку об'єктивного сприйняття, дитина сприймається як особистість, що перебуває на відстані від суспільства. У батьків об'єктивне ставлення може проявлятися у прагненні «сховати» дитину від оточуючих, що негативно впливає на формування адекватної взаємодії дитини із соціальним середовищем. Це, в свою чергу, може призводити до виникнення комунікативних проблем і бар'єрів. Відносини з людьми в свідомості дитини можуть набувати несприятливих відтінків, що проявляється у її відгородженості, тривожності та агресії.

Основні структурні елементи психологічного прийняття батьками включають:

Когнітивне прийняття: Дитина сприймається на когнітивному рівні (явище «інфантилізації»).

Емоційне ставлення: Інтегральне емоційне ставлення, що коливається між «прийняттям» та «нехтуванням».

Контроль поведінки: Форми та спрямованість контролю за поведінкою дитини (явище «авторитарної гіперсоціалізації»).

Міжособистісна дистанція: Взаємодія з дитиною та її психологічна відстань (явище «симбіозу»).

Результати дослідження показують, що високі бали (від 23 до 33) за шкалою «прийняття-відкидання» свідчать про позитивне ставлення до дитини у 50% респондентів. Ці батьки приймають дитину такою, якою вона є, поважають її індивідуальність, схвалюють інтереси та підтримують її плани.

Низькі бали (від 0 до 8) свідчать про негативні почуття у 15% опитаних, які відчують роздратування, гнів і навіть ненависть до дитини, не вірячи в її майбутнє. Це свідчить про емоційно негативне ставлення

Високі (7-8) бали за шкалою «кооперація» відзначаються у 55% респондентів, які виявляють щирий інтерес до інтересів дитини, заохочують її

самостійність і прагнуть до рівноправного спілкування. Низькі бали (1-2) вказують на те, що 20% респондентів не можуть вважати себе добрими педагогами, що свідчить про відсутність співпраці з дитиною.

Високі (6-7) бали за шкалою «симбіоз» вказують на те, що 60% респондентів прагнуть до близького зв'язку з дитиною, намагаючись задовольнити її основні потреби і захистити від труднощів. Низькі бали (1-2) у 20% респондентів свідчать про намагання встановити значну психологічну дистанцію.

Високі (6-7) бали за шкалою «авторитарна гіперсоціалізація» свідчать про авторитаризм у ставленні 20% батьків, які вимагають беззастережного послуху від дитини. Низькі бали (1-2) вказують на те, що 15% респондентів практично не контролюють дії дитини, в той час як 60% демонструють середні оцінки (3-5), що вказує на демократичний підхід.

Високі (7-8) бали за шкалою «маленький невдаха» свідчать про 10% батьків, які мають інфантилізуюче ставлення до дитини. Низькі (1-2) бали у 60% респондентів означають, що невдачі дитини вони вважають випадковими і підтримують її у важкі моменти.

Таким чином, особистісне прийняття формується як цілісна система почуттів до дитини, поведінкових стереотипів і розуміння її характеру. Це включає визнання її права на індивідуальність і неповторність, а також впливає на психологічний і емоційний стан батьків та рівень спілкування в родині.

На четвертому етапі емпіричного дослідження респонденти провели ранжування цінностей, визначивши міру виразності кожної з поліструктурних ціннісних орієнтирів особистості за допомогою спеціального ключа. На основі обробки індивідуальних даних було створено таблицю, що відображає ступінь вираженості кожної цінності.

Ціннісні орієнтири формуються в основному як свідоме ставлення до об'єктів зовнішнього та внутрішнього світу. Проте, закріплюючись у процесі життєдіяльності, це ставлення переходить на вищий рівень диспозиційної ієрархії, ставши підсвідомим. Ціннісний орієнтир виконує свою функцію і

впливає на діяльність, коли він стає постійною установкою, наділеною достатньо сильним емоційним забарвленням.

За результатами ранжування, цінності респондентів виявилися на високому, середньому та низькому рівнях задоволення.

Результати дослідження, проведеного за методикою ціннісних орієнтирів С. Бубнової, представлені у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Ціннісні орієнтири респондентів

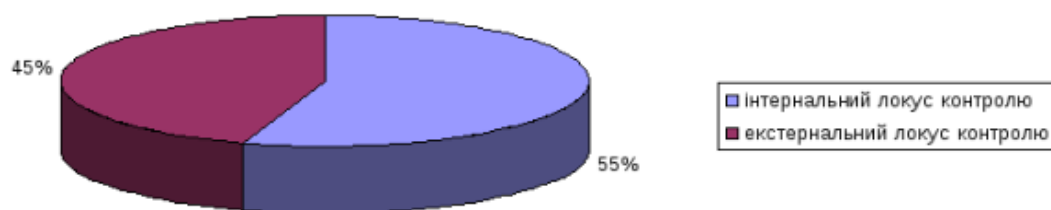
№ з\п	Ціннісні орієнтації	Високий	Середній	Низький
		рівень	рівень	рівень
Кількість респондентів (%)				
1	Приємне проведення часу , відпочинок	40	25	35
2	Високий матеріальний добробут	50	30	20
3	Пошук і насолода прекрасним	20	45	35
4	Допомога і милосердя до інших людей	45	20	35
5	Любов	50	30	20
6	Пізнання нового у світі, природі, людині	30	40	30
7	Високий соціальний статус і керування людьми	35	40	25
8	Визнання і пошана людей та вплив на оточуючих	50	30	20

9	Соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві	45	35	20
---	--	----	----	----

Таблиця 1.1. Результати дослідження, проведеного за методикою ціннісних орієнтирів С. Бубнової

Отже, у процесі ранжування ціннісних орієнтирів було виявлено, що 50% респондентів найбільш виражено орієнтуються на такі цінності, як «здоров'я», «спілкування», «любов», «високий матеріальний добробут» та «високий соціальний статус і вміння керувати людьми». Такий вибір цінностей можна пояснити віковими особливостями та соціальною ситуацією. Отже, структура ціннісних орієнтирів та розуміння впливу цієї системи на поведінку і діяльність дозволяє передбачити реалізацію особистості в реальних умовах життєдіяльності.

На п'ятому етапі емпіричного дослідження, використовуючи методику локус контролю Дж. Роттера, була визначена кількість респондентів, які беруть на себе відповідальність за свої вчинки та власне життя. Це має важливе значення для оцінки успішності або неуспішності прийомного батьківства. Результати аналізу локусу суб'єктивного контролю респондентів представлені на мал. 1.3.



Мал. 1.3. Результати аналізу локусу суб'єктивного контролю респондентів

Високі показники у 55% респондентів за шкалами загальної інтернальності, інтернальності у досягненнях, невдачах, виробничих, сімейних

та міжособистісних стосунках, а також інтернальності щодо здоров'я і хвороб свідчать про високий рівень суб'єктивного контролю над значущими ситуаціями, емоційно позитивними та негативними подіями. Це вказує на важливість організації власної навчальної діяльності, здатність викликати повагу та симпатію оточуючих, а також відповідальність за події у сімейному житті та за своє здоров'я, оскільки одужання залежить в основному від них.

Натомість 45% респондентів демонструють низькі показники за тими ж шкалами, що вказує на відсутність зв'язку між своїми діями та значущими подіями. Вони схильні вважати свої успіхи та радості результатом зовнішніх обставин, таких як везіння чи підтримка інших людей, приписуючи відповідальність за ці події іншим. Респонденти з екстернальним локусом контролю вважають, що саме партнери або обставини є причинами значущих ситуацій у їхній родині, надають важливе значення зовнішнім факторам і не беруть на себе відповідальність за свої відносини з оточуючими. Вони вважають здоров'я та хвороби випадковими і сподіваються на допомогу лікарів у процесі одужання.

Таким чином, респонденти з екстернальним локусом контролю (45%) демонструють конформну, поступливу поведінку, є пасивними, залежними, тривожними та невпевненими у собі. У той же час, респонденти з інтернальним локусом контролю (55%) є активними, незалежними і самостійними в роботі, мають позитивну самооцінку, що пов'язано з упевненістю у собі та терпимістю до інших.

Щодо задоволеності власною освітою, змістом і умовами діяльності, а також матеріальним становищем, 25% респондентів відчують невизначене задоволення, 15% – знижене, а 10% – дуже низьке, що свідчить про їх фрустрацію. Соціальна фрустрованість батьків, ймовірно, виникає більше через усвідомлення недосягнутого, ніж через реальне становище у соціумі.

25% респондентів обирають агресивну стратегію спілкування, що дозволяє їм уникати депресії, однак це свідчить про неадекватно завищену самооцінку, безпричинну злість, ворожість, конфліктність і егоцентричність. У 40%

респондентів домінує уникнення як стратегія психологічного захисту, що базується на економії інтелектуальних та емоційних ресурсів.

Лише у 35% респондентів у спілкуванні з дітьми та колегами панує миролюбність, що свідчить про готовність до партнерства, співпраці та конструктивного вирішення конфліктів. Ці батьки виявляють комунікабельність, урівноваженість і емпатію.

Високі результати за шкалою «прийняття-відкидання» вказують на те, що 50% респондентів мають позитивне ставлення до своїх дітей, приймаючи їх такими, якими вони є, поважаючи їх індивідуальність, схвалюючи інтереси та підтримуючи їхні плани.

Також 55% респондентів демонструють високі показники за шкалою «кооперація», що свідчить про їхній щирий інтерес до захоплень дітей, віру в їхні здібності, заохочення самостійності та прагнення до рівноправного спілкування.

За шкалою «симбіоз» 60% респондентів прагнуть до тісного психологічного зв'язку з дитиною, демонструючи відсутність психологічної дистанції. Середні показники за шкалою «авторитарна гіперсоціалізація» вказують на демократичний підхід до виховання у 60% опитаних.

Низькі показники за шкалою «маленький невдаха» свідчать про те, що 60% респондентів вважають невдачі дитини випадковими, намагаючись підтримувати її, навіть у важкі моменти.

Ранжування ціннісних орієнтирів показало, що 50% респондентів найбільше цінують «здоров'я», «спілкування», «любов», «високий матеріальний добробут», а також «високий соціальний статус і здатність керувати людьми».

Структура ціннісних орієнтирів і розуміння їхнього впливу на поведінку та діяльність дозволяє прогнозувати реалізацію особистості в реальних умовах життя.

Серед респондентів із зовнішнім локусом контролю (45%) спостерігається конформна та поступлива поведінка; вони виявляють пасивність, залежність, тривожність і невпевненість у собі. Натомість респонденти з внутрішнім локусом контролю (55%) демонструють активність, незалежність і самостійність

у роботі, мають адекватну самооцінку, що пов'язано з високим рівнем впевненості в собі, терпимістю до інших, а також відповідальністю за свої вчинки і власне життя.

Отже, особистісні характеристики успішних устновлювачів включають відкритість, емоційну стійкість, відповідальність, гнучкість, самоконтроль, потребу у належності до групи та готовність до співпраці. [45, с.92].

Також на цьому етапі дослідження було проведено анкетування п'яти подружніх пар усиновлювачів.

Мета дослідження: З'ясувати чинники, що впливають на психологічну адаптацію усиновлювачів, а також дослідити відмінності між тими, хто має біологічних дітей, і тими, хто їх не має. Усі дані є конфіденційними і будуть використані лише в наукових цілях.

Таблиця 1.2

Анкета усиновлювачів

1. Загальні відомості										
1.1. Ваш вік:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
До 25 років										
26-35 років	1		1		1			1		
36-45 років		1		1		1	1		1	1
46-55 років										
56 років і більше										
1.2. Чи маєте Ви біологічних дітей?	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ні	+	+	+	+	+					
Так (вказіть кількість)						+	+	+	+	+

1.3. Кількість усиновлених дітей	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	1	2	1	2	3	1	2	1	2	3
1.4. Вік усиновленої дитини	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
До 1 року			1			1				1
1-3 роки	1							1		
4-7 років				2	2		2		2	2
8-12 років		1			1					
13 років і старше										
2. Мотивація до усиновлення										
2.1. Що стало основною причиною усиновлення дитини? (можна обрати кілька варіантів)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Неможливість народити біологічну дитину	+	+	+	+	+					+
Бажання допомогти дитині, яка						+			+	

2	+									
3		+								
4			+					+		
5				+	+	+	+		+	+
3.2. З якими труднощами Ви зіткнулися? (можна обрати кілька варіантів)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Формування емоційного зв'язку з дитиною		+		+	+					
Поведінкові проблеми дитини		+		+	+			+		
Недовіра дитини до Вас				+	+					+
Ревнощі між біологічними і прийомною дитиною (якщо є)						+		+	+	+
Соціальний тиск або засудження										
Інше (вкажіть)	+		+			+	+			
3.3. Як швидко Вам вдалося встановити	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

емоційний зв'язок із дитиною?										
Швидко (менше 1 місяця)	+									
Поступово (1-6 місяців)			+		+	+				
Важко (понад 6 місяців)		+		+			+	+	+	+
4. Рівень стресу										
4.1. Як Ви оцінюєте рівень стресу під час адаптації?	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Низький			+							
Середній	+					+		+		
Високий		+		+	+		+		+	+
4.2. Що найбільше вплинуло на Ваш рівень стресу?	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Труднощі з поведінкою дитини		+			+		+		+	+
Власна невпевненість у ролі батька/матері	+	+	+			+				

Соціальний тиск										
Інше (вказіть)					+	+	+	+	+	+
5. Підтримка	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5.1. Чи відчували Ви підтримку під час процесу усиновлення та адаптації?										
Так	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ні										
5.2. Хто надавав Вам найбільшу підтримку? (можна обрати кілька варіантів)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Родина	+	+			+					+
Друзі			+				+		+	
Соціальні служби		+		+	+	+		+	+	+
Психологи			+		+			+	+	+
Інше (вказіть)				+			+			
5.3. Які форми допомоги були для Вас найбільш корисними?	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Консультації з психологом		+			+		+		+	+
Тренінги або програми підготовки				+	+					
Емоційна підтримка від близьких	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Інше (вказіть)										
6. Відкриті питання										
6.1. Що, на вашу думку, може допомогти майбутнім усиновлювачам у процесі адаптації?										
6.2. Які рекомендації ви могли б дати для вдосконалення програм психологічної підтримки усиновлювачів?										

З метою визначення факторів які впливають на психологічну адаптацію, враховувалась суб'єктивна оцінка рівня стресу, рівня адаптації та рівня соціальної підтримки усиновлювачів у яких нема біологічних дітей та у тих, хто має біологічних дітей.

Анкетування усиновлювачів дозволило оцінити рівень стресу, адаптації та психосоціальної підтримки. Збір даних серед усиновлювачів, які взяли участь у дослідженні проходило через паперові анкети та особисті інтерв'ю.

Таблиця 1.3

Анкета для усиновлювачів, у яких не має біологічних дітей

Демографічні дані усиновлювачів					
<i>Респондент (подружні пари)</i>	1	2	3	4	5
Вік (середній)	35	40	28	37	32
Стаж виховання прийомної дитини (місяці)	3	6	12	42	20
Кількість прийомних дітей	1	2	1	2	3
Оцінка рівня стресу, де 1 — «ніколи», а 5 — «дуже часто»					
<i>Респондент (подружні пари)</i>	1	2	3	4	5

Як часто ви відчуваєте напруження через взаємодію з прийомною дитиною?	4	3	2	3	2
Як часто ви відчуваєте емоційну виснаженість	4	3	2	2	4
Як часто ви відчуваєте труднощі у виконанні батьківських обов'язків?	5	4	2	4	3
Середній бал	4,3	3,3	2	3	3
Оцінка рівня адаптації, де 1 - «зовсім не погоджуюсь», а 5 - «цілком погоджуюсь»					
<i>Респондент (подружні пари)</i>	1	2	3	4	5
Я добре розумію потреби та емоції прийомної дитини	2	3	4	4	3
Мені легко підтримувати стабільні та теплі стосунки з прийомною дитиною.	2	2	3	4	3
Я відчуваю, що стаю ближчим до прийомної дитини з кожним днем	1	3	4	5	3
Середній бал	1,6	2,6	3,6	4,3	3
Оцінка рівня соціальної підтримки, де 1 - «зовсім не погоджуюсь», а 5 - «цілком погоджуюсь»					
<i>Респондент (подружні пари)</i>	1	2	3	4	5
Моя родина підтримує мене у вихованні прийомної дитини	5	5	4	3	5
Я отримую достатньо допомоги від друзів та знайомих	5	4	3	4	5
Я відчуваю підтримку від соціальних працівників та психологів	5	5	4	3	5
Середній бал	5	4,6	4,3	4,6	5

Таблиця 1.4

Анкета для усиновлювачів, у яких є біологічні діти

Демографічні дані усиновлювачів					
<i>Респондент (подружні пари)</i>	1	2	3	4	5
Вік (середній між парами)	36	42	29	39	40
Стаж виховання прийомної дитини (місяці)	3	7	12	40	22
Кількість прийомних дітей	1	2	1	2	3
Кількість біологічних дітей	1	1	1	2	2
Оцінка рівня стресу, де 1 — «ніколи», а 5 — «дуже часто»					
<i>Респондент (подружні пари)</i>	1	2	3	4	5

Як часто ви відчуваєте напруження через взаємодію з прийомною дитиною?	4	3	2	3	2
Як часто ви відчуваєте емоційну виснаженість	4	3	2	2	4
Як часто ви відчуваєте труднощі у виконанні батьківських обов'язків?	5	4	2	4	3
Середній бал	4,3	3,3	2	3	3
Оцінка рівня адаптації, де 1 - «зовсім не погоджуюсь», а 5 - «цілком погоджуюсь»					
<i>Респондент (подружні пари)</i>	1	2	3	4	5
Я добре розумію потреби та емоції прийомної дитини	2	3	4	4	3
Мені легко підтримувати стабільні та теплі стосунки з прийомною дитиною.	2	2	3	4	3
Я відчуваю, що стаю ближчим до прийомної дитини з кожним днем	1	3	4	5	3
Середній бал	1,6	2,6	3,6	4,3	3
Оцінка рівня соціальної підтримки, де 1 - «зовсім не погоджуюсь», а 5 - «цілком погоджуюсь»					
<i>Респондент (подружні пари)</i>	1	2	3	4	5
Моя родина підтримує мене у вихованні прийомної дитини	5	5	4	3	5
Я отримую достатньо допомоги від друзів та знайомих	5	4	3	4	5
Я відчуваю підтримку від соціальних працівників та психологів	5	5	4	3	5
Середній бал	5	4,6	4,3	4,6	5

Відкриті питання

- Що, на Вашу думку, може допомогти майбутнім усиновлювачам у процесі психологічної адаптації?
- Які рекомендації Ви могли б дати для вдосконалення програм психологічної підтримки усиновлювачів?

На основі проведеного анкетування було зроблено такі висновки, що **усиновлювачі без біологічних дітей** частіше відчували труднощі з адаптацією через відсутність попереднього досвіду виховання дитини. Вони повідомляли

про підвищений рівень тривожності, невпевненості у своїй ролі як батька/матері та більше часу витрачали на формування емоційного зв'язку з дитиною.

Усиновлювачі з біологічними дітьми стикалися з проблемами інтеграції усиновленої дитини в уже існуючу сімейну динаміку. Частими труднощами були ревності між біологічними та усиновленою дитиною, а також конфлікти у взаємодії між дітьми.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ II

В результаті проведеного дослідження виявлено, що ціннісні орієнтири респондентів суттєво впливають на їхню поведінку і спосіб життя. Більше половини опитаних людей акцентують увагу на «здоров'ї», «спілкуванні», «любові», а також на матеріальному добробуті і соціальному статусі. Це свідчить про те, що вікові та соціальні фактори грають важливу роль у формуванні їхніх цінностей.

Дослідження також показало, що респонденти з різними локусами контролю демонструють різні особистісні характеристики: ті, хто має зовнішній локус, виявляють пасивність і залежність, в той час як особи з внутрішнім локусом контролю є активними та самостійними. Це підкреслює важливість самооцінки та впевненості у собі для досягнення успіху в ролі прийомних батьків.

Таким чином, успішність усиновлювачів багато в чому залежить від їхніх особистісних характеристик, таких як емоційна стійкість, відкритість і готовність до співпраці. Це дослідження може стати основою для подальшої роботи в сфері підготовки усиновлювачів, акцентуючи увагу на розвитку їхніх психологічних характеристик та ціннісних орієнтирів.

РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УСИНОВЛЮВАЧІВ

3.1. Рекомендації щодо розвитку психологічної підтримки на етапі пошуку та прийняття в сім'ю дитини

Соціалізація та взаємоадаптація прийомної сім'ї – це тривалий і, на жаль, не завжди успішний процес, що починається з моменту поміщення дитини у сім'ю і триває доти, поки сім'я функціонує. Успішність цього процесу визначається сприятливою соціальною ситуацією розвитку в умовах приймального батьківства.

Соціальна ситуація розвитку – це конкретна форма значимих для дитини взаємин з навколишньою дійсністю (насамперед соціальною), у яких вона перебуває в той чи інший період свого життя. Це такі соціальні обставини життя людини, які є сприятливими умовами для набуття нових якостей. Джерелом цих обставин є соціальне середовище, яке, інтеріоризуючись в особистості, стає індивідуальним.

Сприятливу соціальну ситуацію можна охарактеризувати через психологічний клімат сім'ї. Саме він визначає успішність процесу соціалізації сім'ї усиновлювачів; несприятливий клімат може бути передумовою припинення її функціонування [56. ст. 54].

Вітчизняні науковці виділяють такі чинники, які ускладнюють соціальну ситуацію адаптації дитини до умов життєдіяльності сім'ї усиновлювачів: чинники, що пов'язані з біологічною сім'єю прийомної дитини та умовами її попереднього проживання; чинники, пов'язані з особливостями психічного розвитку самої дитини, які виникли внаслідок втрати опіки з боку біологічних батьків. Характерними чинниками першої групи є: відсутність повної достовірної інформації щодо життєдіяльності, втрата одного чи обох батьків, перебування дитини без сімейного оточення більше 2-х років, втрата дитиною матері у віці до 18 місяців.

Отже, в умовах створення прийомної родини найбільш важливим є етап адаптації – знайомство з новими соціальними ролями, вирішення складних психологічних ситуацій. На цьому етапі відбувається виникнення спільних

інтересів, формування спільного способу життя, зміна звичок і формування сприятливого психологічного клімату.

Важливим є виникнення та пріоритетність функції взаємного пристосування. Адаптація (в умовах створення прийомної сім'ї) – це об'єктивно необхідний процес входження дитини у сім'ю, а також пошук шляхів та форм взаємодії в ній та взаємного пристосування.

Цим процесом зазвичай охоплені не тільки прийомні батьки та діти, а й найближчі родичі, педагоги, психологи та інші зацікавлені особи. При цьому на прийомних батьків покладаються завдання: психологічної, соціальної, педагогічної підтримки дітей; втілення програми реабілітації основних сфер життєдіяльності дитини на основі отриманих діагностичних результатів; індивідуальна робота з дитиною щодо максимального забезпечення її нормального розвитку [15, ст. 98].

Внаслідок цього створюються умови для реалізації можливостей і життєвих планів дитини та прогресивних змін у сім'ї. Успішність двостороннього процесу змін прийомної дитини та сім'ї визначається низкою факторів.

Процес взаємоадаптації та створення сприятливої ситуації розвитку насамперед залежить від прийомних батьків, відповідно на них покладаються завдання: – психологічної, соціальної, педагогічної підтримки дітей; – втілення програми реабілітації основних сфер життєдіяльності дитини на основі отриманих діагностичних результатів; – індивідуальна робота з дитиною з метою максимального забезпечення її нормального розвитку.

Сприятлива психо-соціальна ситуація розвитку у формах прийомного батьківства безпосередньо пов'язана з моделюванням цього процесу та професійно організованою підготовкою прийомних батьків. Про її успішність свідчать такі критерії:

Критерії оцінки дитини у сім'ї:

1. Переважання позитивних емоцій.
2. Позитивне ставлення до прийомної сім'ї, довіра до її членів.
3. Адекватне сприйняття прохань і вимог.

4. Адекватне ставлення до біологічної сім'ї, власної історії, адекватна оцінка свого становища у прийомній сім'ї.

5. Прийняття правил сім'ї.

6. Інтерес до сімейної життєдіяльності, активна участь у житті сім'ї.

Критерії оцінки ставлення сім'ї до дитини:

1. Переважання позитивного емоційного настрою.

2. Адекватне сприймання поведінки дитини.

3. Розуміння проблем прийомної дитини та власних проблем.

Критерії оцінки психологічного клімату у прийомній сім'ї:

1. Доброзичливе ставлення членів сім'ї один до одного.

2. Почуття захищеності та емоційної задоволеності.

3. Відповідальність членів сім'ї один за одного.

4. Прагнення проводити вільний час у домашньому колі, разом виконувати домашню роботу.

У статті Кучеренко В. І. «Психологічна готовність подружніх пар до усиновлення дітей» висвітлюються чинники, що впливають на емоційну готовність до усиновлення, та пропонуються рекомендації щодо психологічної підготовки сімей, такі як:

Мотивація батьків - має велике значення для подружньої пари. Якщо пара усиновлює дитину через бажання допомогти, а не через власні потреби (наприклад, через неможливість мати біологічних дітей), це створює емоційну готовність та стійкість до майбутніх труднощів.

Психологічна зрілість батьків - здатність до компромісів, витривалість до стресу є важливими для того, щоб усиновлення було успішним. Чим більше пара розуміє і приймає можливі труднощі, пов'язані з усиновленням, тим більша ймовірність їхньої емоційної готовності.

Попередній досвід виховання дітей - наявність дітей або досвід виховання дітей з попередніх стосунків може допомогти батькам краще справлятися з емоційними викликами. Однак батьки без досвіду виховання можуть відчувати більшу невпевненість і стрес.

Взаємини в подружжі - психологічна готовність до усиновлення також залежить від стабільності стосунків у подружжі. Сімейна гармонія, готовність підтримувати одне одного є важливими чинниками для прийняття дитини.

Фінансова та соціальна стабільність - для успішного усиновлення необхідно забезпечити відповідні умови для дитини, а саме - фінансову стабільність, можливості для освіти, медичного обслуговування та соціального розвитку.

Кучеренко В. І. зазначив, що важливо проводити освітні програми для пар, які планують усиновлення. Вони повинні знати про етапи адаптації дитини, можливі труднощі та методи їх подолання. Спеціалізовані тренінги та консультації допоможуть майбутнім батькам підготуватися психологічно.

Було доведено, що психологічна підтримка необхідна не тільки до, але й після усиновлення. Підтримка психологів допомагає батькам подолати стрес, надає інструменти для розв'язання конфліктів, які можуть виникнути у процесі адаптації.

Для успішного усиновлення важливо розвивати емоційну стійкість у майбутніх батьків. Це можна досягти через тренінги, психотерапевтичні сесії, індивідуальні консультації. Рекомендовано також навчати їх управлінню емоціями і стресом, а також працювати з очікуваннями.

Батьки повинні бути реалістичними у своїх очікуваннях. Усиновлення - це процес, який потребує часу. Потрібно розуміти, що дитина, яка пережила травматичний досвід, може мати труднощі з адаптацією. На цьому етапі важлива підтримка після усиновлення. Створення системи підтримки для сімей допомагає справлятися з проблемами, що виникають після того, як дитина потрапляє в сім'ю. Це включає періодичні консультації з психологами, соціальними працівниками, педагогами та допомагає сім'ям успішно адаптуватися.

Не менш цікава робота Семигіної Т. В. та Капської А. Й. «Соціально-психологічний супровід сімей, що всиновили дитину», яка зосереджується на аналізі соціально-психологічного супроводу сімей, які всиновили дитину.

Основна увага приділяється методам допомоги, які забезпечують успішну адаптацію дитини та батьків, попередження конфліктів і підтримку емоційного благополуччя в новостворених сім'ях.

Робота аналізує методи соціальної та психологічної допомоги прийомним сім'ям:

- Посилення міжвідомчої співпраці між соціальними службами, медичними установами та закладами освіти;
- Розширення програм навчання для потенційних усиновлювачів із залученням сучасних методик;
- Створення системи довготривалого психологічного супроводу сімей після усиновлення;
- Проведення просвітницьких заходів для зменшення соціальних упереджень щодо усиновлення.

Основні аспекти їх дослідження є:

Соціальна адаптація сімей - оцінка готовності сімей до усиновлення. Забезпечення правової та соціальної підтримки на різних етапах прийняття дитини в сім'ю.

Психологічний супровід - підтримка батьків у формуванні довірливих стосунків із дитиною. Робота з емоційним станом батьків, зокрема подолання тривог та страхів, пов'язаних із процесом усиновлення. Техніки створення безпечного середовища для дитини.

Адаптація дитини - особливості роботи з дітьми, які мають досвід перебування в інституційних закладах. Допомога в подоланні емоційних травм і формуванні прив'язаності до нових батьків.

Методи роботи - консультації та індивідуальні бесіди з сім'ями. Проведення тренінгів, які навчають батьків ефективним методам комунікації з дітьми. Залучення спеціалістів (психологів, соціальних працівників, педагогів) для забезпечення комплексного підходу.

Попередження конфліктів у сім'ї - робота над розвитком емоційної компетентності батьків. Консультування щодо вирішення кризових ситуацій у взаєминах із дитиною.

Прийомним батькам іноді кажуть, що якщо природні потреби немовляти задовольняються – його нагодували, переодягнули, заколисали та поклали в ліжечко – то малюк не помічає, хто саме піклується про нього: біологічна мати, фостерна мати, няня чи усиновителька.

Однак Керолл Вільямс, соціальний працівник і професор соціальної роботи в UCLA, вважає, що навіть немовлята, яким лише кілька місяців, можуть мати труднощі з адаптацією після переїзду в прийомну сім'ю. Малюки помічають зміни у харчуванні, кольоровій гамі навколо, запахах, обстановці. «Можливо, вони не розуміють, що саме змінилося, але безперечно відчують, що зміни відбулися», – зазначає Керолл Вільямс.

Якщо старші діти зазвичай реагують на зміну обстановки поведінкою, то немовлята відгукуються соматичними реакціями: зазвичай виникають проблеми зі сном і харчуванням.

Дитина може відмовлятися від їжі, випльовувати її, у неї можуть з'явитися розлади шлунка чи діарея. Також можливі проблеми зі сном: малюк важко засинає, мало і нерегулярно спить. Може проявлятися загальна дратівливість. «Не дивуйтеся, якщо дитина буде плакати безперервно протягом доби без очевидної причини», – попереджає Вільямс.

Вона радить батькам звертати увагу на міміку малюка, інтонації його голосу, рухи тіла, тобто на ті способи, за допомогою яких дитина намагається висловити свої емоції.

Керолл Вільямс рекомендує показати немовля педіатру, якщо виникають проблеми, щоб виключити медичні причини дратівливості чи порушень травлення. Але якщо медичні відхилення відсутні, батькам потрібно зрозуміти, що таким чином дитина реагує на ледь помітні зміни, пов'язані з переїздом у нову сім'ю.

«Багато хто з нас заперечує, що немовлята можуть реагувати на зміну обстановки, – зазначає Вільямс. – Але важливо знати, що вона справді може викликати певні реакції».

Малюки, які потрапили в прийомну сім'ю одразу після народження, зазвичай не мають проблем, адже вони ще не перебували ніде досить довго, щоб звикнути до певних запахів, звуків чи розпорядку дня. Але діти, які хоча б кілька місяців прожили у фостерних сім'ях чи з біологічними батьками, помічають, що обстановка змінилася, навіть якщо вони ще не розуміють, що людина, яка піклувалася про них раніше, вже не поруч.

Діти у віці 6–9 місяців уже усвідомлюють, що втратили конкретну людину.

Якщо дитина потрапила в прийомну сім'ю після 9 місяців, вона переживає ті ж емоційні стадії, що й старші діти та дорослі, каже Вільямс. Спочатку малюк не вірить, що втратив людину, яка піклувалася про нього, і намагається її шукати, потім приходиться злість, що виражається у безутішному плачі, далі настає депресія, яка проявляється байдужістю до іграшок і їжі, а потім відбувається примирення з новою ситуацією. «Ці фази можуть бути й у дітей раннього віку, але вони не обов'язково змінюють одна одну в певному порядку», – зазначає Вільямс.

Реакцію на переїзд батьки можуть помітити вже на другий день після прибуття дитини, але можливо, що малюк буде тримати свої емоції в собі, і вони виплеснуться через кілька місяців, коли дитина почне прив'язуватися до прийомних батьків і її почнуть переслідувати страхи, що її знову можуть перевезти в інше місце, вважає Вільямс.

За її словами, діти, які пережили не один переїзд, можуть реагувати на останній менш гостро; це залежить від кількості змін сімей, ступеня прив'язаності до людей, які про них піклувалися, і якості цієї турботи. «Деякі малюки можуть спокійно поставитися до переїзду в новий дім, бо не відчували прив'язаності до попередньої сім'ї», – каже Вільямс. А в інших дітей, навпаки, всі почуття, пов'язані з переміщенням між сім'ями, накопичуються, і на останній переїзд вони реагують найгостріше.

Немовлята не можуть висловлювати свої емоції словами, тому батькам потрібно дозволити їм робити це доступними способами – через поведінку – і всіляко підтримувати малюків. Це означає багато носити дитину на руках, заколисувати її, навіть якщо це, на перший погляд, не приносить їй заспокоєння.

Прийомні батьки повинні дізнатися якомога більше про те, як годували дитину, купали, як тримали на руках і де вона спала в попередньому домі, вважає Вільямс.

У перший час усиновлювачам потрібно максимально точно відтворити ці умови. Одні малюки звикли, щоб їх носили на спині, інші люблять перебувати в сумці-кенгуру. Деяким робили масаж у ванні, а інші звикли спати в одній кімнаті з усіма членами сім'ї.

Один соціальний працівник із Мічигану радить усиновителям дізнатися, якими парфумами користувалася фостерна мама дитини і який одяг носила, і придбати подібні речі, щоб полегшити процес адаптації.

Для прийомних батьків дуже важливо відчувати підтримку та схвалення оточуючих, перш ніж вони навчаться любити свою дитину, каже Вільямс. Можливо, вони уявляли собі ідилію, яка почнеться одразу після появи дитини в сім'ї, а замість цього їм доводиться ночами ходити по квартирі, заколискуючи плачуче немовля, яке вони ще не знають і поки не люблять.

У батьків має бути власна система підтримки у цей критичний період – друзі, які можуть про них подбати й не очікуватимуть оптимістичної відповіді на запитання, як справи у нової дитини, додає Керолл Вільямс.

Якщо усиновлювачі взяли дитину, яка жила в дитячому будинку, вони мають бути готові до того, що в перші дні та тижні її перебування в сім'ї можуть виникнути незвичні особливості поведінки. Це пов'язано з тим, що у сиротинцях часто використовуються жорсткі правила та стандарти, які пригнічують індивідуальність дитини. Крім того, там зазвичай мало чоловіків, тому дитина може не мати досвіду спілкування з ними. Різкі зміни в оточенні, розпорядку дня чи звичках можуть викликати тривогу, порушення сну та апетиту, або навіть

непрогнозовані реакції. Щоб допомогти дитині адаптуватися, треба дотримуватися таких порад:

1. Не змінюйте її режим різко. Дізнайтеся, як виглядав її звичний розпорядок дня, і, якщо можливо, поступово вводьте зміни.

2. Ставтеся уважно до харчування. Запитайте, що дитина їла раніше, і не змушуйте її одразу споживати продукти, які їй не подобаються. З часом вона почне пробувати нове самостійно.

3. Не перевантажуйте новими іграшками. Дитині може бути легше, якщо вдома будуть знайомі їй речі, наприклад, улюблена іграшка з дитячого будинку.

4. Уникайте надлишкових емоційних вражень. Не запрошуйте багато гостей чи родичів одразу. Спочатку дитина має звикнути до сім'ї.

5. Створіть комфортну атмосферу. Усуньте різкі звуки, сильні запахи, а знайомство з домашніми тваринами робіть поступовим і в спокійній обстановці.

6. Дотримуйтеся поміркованості. Не намагайтеся одразу компенсувати нестачу уваги чи радощів, даючи все їй одразу. Це може викликати стрес або проблеми зі здоров'ям.

7. Не перенавантажуйте навчанням чи новими враженнями. Дозвольте дитині спершу відчувати себе в безпеці та звикнути до дому.

8. Не чекайте миттєвої прив'язаності. Дитина може проявляти тривогу або навіть протест, замість очікуваної ніжності.

9. Проводьте більше часу разом. Говоріть із дитиною, слухайте її історії, навіть якщо вони здаються важкими чи тривожними. Це допоможе їй поступово звільнитися від негативних емоцій.

Варто пам'ятати, що для дитини нове середовище може здаватися чужим і незрозумілим. Вона може відчувати себе самотньою й вразливою, тому саме любов, терпіння й підтримка допоможуть їй знайти впевненість і прийняти новий дім.

3.2. Модель психологічного супроводу усиновлювачів після прийняття дитини в сім'ю (первинна та вторинна адаптація)

Процес усиновлення дитини є складним і відповідальним кроком, що потребує ретельної підготовки та психологічного супроводу. Психологічний супровід усиновлювачів після прийняття дитини має на меті створення умов для успішної адаптації як дитини, так і усиновлювачів. Модель психологічного супроводу може включати кілька ключових компонентів, які сприятимуть розвитку здорових взаємин у прийомній родині.

Першим етапом моделі є оцінка потреб усиновлювачів. Психологи проводять інтерв'ю та анкетування, щоб визначити рівень готовності усиновлювачів до нової ролі, їхні очікування та побоювання. Це дозволяє виявити специфічні потреби, що виникають у процесі адаптації до нових умов.

Наступним кроком є надання навчання та інформаційної підтримки. Це може включати:

Семінари з питань усиновлення, адаптації дитини, комунікації та виховання.

Ресурси для самостійного навчання (книги, статті, онлайн-курси).

Групи підтримки для усиновлювачів, де вони можуть ділитися досвідом та отримувати поради від інших батьків.

У разі виникнення складнощів у процесі адаптації, усиновлювачам може знадобитися індивідуальна психологічна підтримка. Психологи проводять сеанси, на яких обговорюються емоційні переживання, проблеми у взаєминах з дитиною, а також розглядаються стратегії для подолання стресових ситуацій [35, ст. 43].

Паралельно з роботою з усиновлювачами важливо забезпечити психологічний супровід і самої дитини. Це може включати:

- Індивідуальні консультації для дитини, спрямовані на розуміння її переживань і адаптацію до нових умов.

- Спільні заняття для усиновлювачів та дитини, які допоможуть зміцнити їхні взаємини та розвинути довіру.

- Спостереження за взаємодією між усиновлювачами та дитиною з метою виявлення проблемних моментів та їхнього коригування.

- Регулярний моніторинг і оцінка прогресу є важливими етапами моделі. Психологи проводять повторні оцінювання, щоб відстежувати зміни у психологічному стані усиновлювачів і дитини. Це дозволяє вчасно виявляти проблеми та коригувати план супроводу.

Особливу увагу слід приділяти кризовим ситуаціям, які можуть виникнути під час адаптації. Це можуть бути періоди емоційного вигорання усиновлювачів або кризові реакції дитини. У таких випадках важливо надавати кризову підтримку, забезпечуючи усиновлювачів стратегіями для подолання труднощів.

Модель психологічного супроводу усиновлювачів після прийняття дитини є складовою успішного процесу адаптації в прийомній родині. Вона передбачає комплексний підхід, що включає оцінку потреб, навчання, індивідуальну підтримку, супровід дитини, моніторинг прогресу та підтримку в кризових ситуаціях. Завдяки такій моделі можливо створити сприятливу психологічну атмосферу для розвитку здорових стосунків у прийомній родині.

Сприяти успішній адаптації усиновлювачів і дітей, покращити психологічний клімат у прийомній родині, знизити рівень стресу та забезпечити підтримку у важкі моменти [8, с.72].

Тренінг асертивності, розроблений Е. Солтером та популяризований Дж. Вольпе і А. Лазарусом, є важливим складником більш широких терапевтичних програм.

Основні цілі цього тренінгу включають:

Підвищення усвідомленості особистих прав.

1. Розрізнення між неасертивною, асертивною та агресивною поведінкою.
2. Навчання вербальним і невербальним навичкам. Це охоплює вміння говорити «ні», робити прохання, висувати вимоги, а також висловлювати позитивні і негативні емоції, починати, підтримувати та завершувати розмову.

Для підвищення асертивності використовуються п'ять ключових процедур:

1. Набуття навичок реагування: ця процедура сприяє розвитку асертивності через моделювання поведінки та інструктування клієнта, акцентуючи увагу на вербальних і невербальних компонентах асертивності.

2. Відтворення реакцій, що включає відпрацювання нових реакцій за допомогою рольових ігор, репетицій поведінки або спеціальних вправ.

3. Вдосконалення реакцій, процедура що надає новій поведінці невимушеність та стійкість через адекватний зворотний зв'язок, критичні коментарі та вказівки терапевта.

4. Когнітивне реструктурування, яке передбачає критичний аналіз ірраціональних уявлень, які заважають асертивності, та набуття знань, що підсилюють асертивність.

5. Генералізація навчання, яке включає випробування нової поведінки в реальних ситуаціях та заохочує її поширення на нові контексти. Ці процедури зазвичай реалізуються в груповому форматі і тривають до досягнення належного рівня асертивності учасників.

Однак тренінг не обмежується лише іграми і дискусіями, які фокусуються на розвитку впевненості у складних ситуаціях. Як зазначає І. Вачков, він також включає вправи для згуртування учасників і розвитку групової ідентичності. Крім того, тренінг повинен містити блоки, спрямовані на розвиток ще двох важливих груп навичок: ефективної комунікації та саморегуляції емоцій, особливо в умовах невизначеності.

Тренінг асертивності допомагає розвинути впевнену поведінку, формує позитивне ставлення до себе і оточуючих, навчає впоратися з конфліктами та адекватно реагувати на критику. Ця програма також сприяє підвищенню самооцінки учасників.

Після завершення тренінгу учасники здобудуть впевненість у собі та зможуть конструктивно вирішувати складні життєві ситуації. Структура тренінгу включає кілька основних компонентів:

Вступ: інформація від тренера про умови роботи, плани тренінгу та вимоги до учасників.

Навчальні активності: перегляд навчального фільму, заповнення опитувальників, відпрацювання навичок.

Обговорення: учасники отримують можливість обговорити свої переживання після виконаних вправ та перегляду матеріалів.

Акцентування ключових моментів: аналіз змісту навчального фільму, обговорення успішності різних способів вирішення проблем.

Практичне застосування: важливо, щоб знання та навички, отримані під час навчання, були впроваджені у повсякденне життя. Тренер допомагає учасникам у цьому процесі.

Таким чином, тренінг асертивності є важливим інструментом для розвитку впевненості, самооцінки та ефективного спілкування, що має позитивний вплив на прийомних батьків та їхні стосунки з дітьми.

Модель психологічного супроводу усиновлювачів після прийняття дитини у сім'ю повинна включати кілька основних етапів. Вона покликана забезпечити підтримку у процесі адаптації нової сім'ї та допомогти усиновлювачам подолати можливі труднощі, з якими вони можуть зіткнутися.

Сім'я усиновлювачів стикається з низкою викликів на шляху до формування здорових стосунків, оскільки діти, що потрапляють у нове сімейне середовище, часто мають негативний досвід, пов'язаний із переживанням втрати, покинутістю або жорстоким поведінням. Крім того, прийомні батьки часто потребують підтримки для кращого розуміння поведінки дитини, її особливостей і специфічних потреб. Система супроводу допомагає уникнути непорозумінь, конфліктів та розчарувань, які можуть призвести до вторинної травматизації дитини чи навіть повернення її у заклад.

Первинна адаптація спрямована на допомогу дитині та усиновлювачам у перші місяці після прийняття. Це найкритичніший період, коли дитина та нова сім'я вибудовують первинні емоційні зв'язки, які з часом закріплюються. Психологічний супровід на цьому етапі забезпечує формування атмосфери довіри, любові та стабільності, які є основою для розвитку дитини та успішного становлення нової сім'ї.

Первинна адаптація - цей етап передбачає період початкового входження дитини у нову сім'ю, що може бути особливо складним і для дитини, і для батьків. Основні елементи первинної адаптації:

- Підтримка у підготовці до можливих змін, пов'язаних з прийомом дитини.
- Поради щодо розуміння особливостей психологічного стану дитини (включаючи травми, емоційні порушення тощо).
- Психосвіта щодо різних методів виховання та корекції поведінки.
- Робота з дитиною та усиновлювачами для покращення взаєморозуміння.
- Розвиток комунікативних навичок у родині, щоб допомогти членам сім'ї знайти спільну мову.
- Налагодження довіри між дитиною та новими батьками.
- Роз'яснення реальних викликів, з якими можуть зіткнутися усиновлювачі.
- Психологічна підготовка до можливих емоційних реакцій дитини, таких як страх, агресія або відчуження.
- Індивідуальна психологічна підтримка для дитини, зокрема через арт-терапію, гру та інші методи.
- Допомога у прийнятті нової сім'ї та відчутті стабільності та безпеки.

Вторинна адаптація передбачає довготривале закріплення стосунків і подолання нових викликів, які можуть виникати в міру дорослішання дитини та поглиблення стосунків у родині. Це етап, на якому усиновлювачам надається допомога у розв'язанні конфліктів, подоланні поведінкових проблем і підтримці соціальної інтеграції дитини. Така підтримка дає змогу сім'ї забезпечити дитині повноцінний розвиток, враховуючи її індивідуальні потреби та особливості.

Вторинна адаптація - цей етап є більш довготривалим і стосується закріплення та розвитку відносин у родині, коли вже відбулося певне зближення. Основні елементи вторинної адаптації:

- Підтримуючі консультації для усиновлювачів з метою зниження стресу та вирішення поточних проблем.
- Надання практичних порад щодо вирішення конфліктів та управління поведінковими проблемами у дитини.

- Групи взаємопідтримки для усиновлювачів, де вони можуть обмінюватися досвідом та отримувати підтримку від інших сімей у схожих ситуаціях.

- Тематичні семінари та тренінги з питань виховання прийомних дітей, розвитку емоційного інтелекту, навичок комунікації та інших необхідних навичок.

- Розвиток емоційної та соціальної компетентності дитини, допомога в розв'язанні можливих труднощів, що виникають у школі або у взаємодії з однолітками.

- Виявлення та робота з прихованими травмами, що могли залишитися не виявленими під час первинної адаптації.

- Психологічний супровід у процесі адаптації дитини до нових соціальних ролей та груп (школа, гуртки тощо).

- Допомога у розвитку навичок адаптації до різних ситуацій у нових соціальних середовищах.

Після завершення первинного та вторинного етапів важливо продовжити моніторинг стану дитини та усиновлювачів, а саме:

- Періодичні консультації з психологом для оцінки рівня адаптації та коригування підходів за потреби.

- Підтримка у кризових ситуаціях, таких як пубертатний період або значні життєві зміни.

- Оцінка прогресу та аналіз успішності адаптації задля виявлення сфер, які потребують додаткової уваги або коригування.

Така модель має гнучку структуру і може бути змінена відповідно до потреб конкретної сім'ї та дитини. Головна мета моделі – підтримка гармонійного входження дитини у сімейне середовище, збереження її психологічного комфорту та зміцнення сімейних зв'язків.

Система супроводу усиновлених дітей та усиновлювачів має не лише індивідуальне, але й суспільне значення. Створення умов для успішного усиновлення сприяє зменшенню кількості дітей, що залишаються у дитячих закладах, та підвищує ефективність інституту усиновлення як форми сімейного

виховання. Модель супроводу також сприяє підвищенню соціальної відповідальності, підтримці стабільності сімей, уникаючи ризиків повторного сирітства або асоціальних проявів у дітей.

З огляду на складність і багатовимірність процесу усиновлення, такий супровід повинен мати системний і довготривалий характер. Психологічна підтримка є ключовою для побудови безпечних, теплих і довірливих стосунків у новоствореній родині, оскільки вона допомагає усиновлювачам і дитині подолати емоційні труднощі, невпевненість і страхи, які можуть супроводжувати цей процес.

Таблиця 3.1

Для покращення процесу адаптації усиновлювачів рекомендовано:

<p>Підтримувати психологічне здоров'я усиновлювачів</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Організувати регулярні консультації з психологами для допомоги в подоланні стресу, тривожності та емоційних труднощів, які можуть виникати під час адаптації. - Створити групи підтримки для усиновлювачів, де вони можуть обмінюватися досвідом і отримувати емоційну підтримку від інших батьків.
<p>Створити освітні програми для усиновлювачів</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Запровадити спеціальні тренінги для усиновлювачів, що покривають теми адаптації, розвитку дитини та специфічних потреб дітей, яких усиновлюють. - Надати усиновлювачам інформацію про стратегії управління поведінкою та емоційними реакціями дітей,

	особливо якщо йдеться про дітей, які пережили травми.
Запровадити індивідуальну соціальну підтримку	<ul style="list-style-type: none"> - Розробити індивідуальні програми підтримки для кожної сім'ї, залежно від їхнього досвіду та потреб. - Забезпечити усиновлювачів доступом до соціальних працівників, які можуть надати допомогу в інтеграції дитини в нову сім'ю, а також у вирішенні адміністративних і юридичних питань.
Покращити комунікації між усиновлювачами та соціальними службами	<ul style="list-style-type: none"> - Забезпечити прозору і доступну інформацію про процес усиновлення, включаючи всі кроки та можливі труднощі, з якими можуть зіткнутися усиновлювачі. - Підтримка з боку соціальних служб після усиновлення має бути доступною на всіх етапах, щоб уникнути почуття ізоляції усиновлювачів
Забезпечити раннє виявлення потреб дитини	- Провести обстеження дитини до усиновлення, щоб зрозуміти її психологічний та емоційний стан, а також надати усиновлювачам необхідну інформацію для допомоги дитині в процесі адаптації.

	- Підтримувати зв'язок з дитячими психологами, що працюють з дитиною до і після усиновлення.
Рекомендувати активне залучення родини та друзів	- Заохочувати родичів і близьких до підтримки усиновлювачів під час процесу адаптації. - Проводити інформативні зустрічі для родичів усиновлювачів, щоб пояснити їм, як вони можуть допомогти в адаптаційному процесі

Такі рекомендації можуть допомогти створити більш сприятливе середовище для адаптації як усиновлювачів, так і дітей, забезпечуючи підтримку на всіх етапах цього складного процесу.

Для оцінки адаптації усиновлювачів ми в роботі можемо використовувати протокол інтерв'ю:

Таблиця 3.2

Протокол інтерв'ю усиновлювачів

Загальні питання	
1	Як ви оцінюєте свій досвід усиновлення до цього моменту?
2	Які були ваші основні очікування від цього процесу до того, як ви стали усиновлювачем?
3	Які найбільші труднощі виникали під час адаптації дитини?
4	Чи змінився ваш стиль виховання після того, як ви стали усиновлювачем? Якщо так, то яким чином?
Питання, що стосуються емоційної адаптації	
1	Як ви справляєтеся з емоціями, які виникають у процесі адаптації дитини (наприклад, тривога, стрес)?
2	Чи є у вас підтримка від родичів або друзів? Як ця підтримка допомагає вам?

3	Чи відчуваєте ви емоційне виснаження, пов'язане з адаптацією дитини?
Питання про рівень соціальної підтримки	
1	Як часто ви отримуєте підтримку від соціальних працівників або інших спеціалістів?
2	Чи отримуєте ви допомогу від родичів або друзів? Якщо так, в чому саме?
3	Чи є ресурси або послуги, які, на вашу думку, були б корисними для вас в процесі адаптації?

Для практичного застосування в процесі адаптації усиновлювачів, а також для використання в дослідженнях або роботі з даними, можна використовувати наступні додаткові матеріали та інструменти, такі як методичні рекомендації для усиновлювачів які можуть допомогти усиновлювачам краще адаптуватися до нової ситуації, знизити стрес та покращити процес виховання:

- Як розпізнати стрес у дитини. Покрокова інструкція щодо розпізнавання стресу та емоційних проблем у дітей, які пережили травму чи складні умови (наприклад, втрата батьків).

- Методи для зниження стресу у батьків. Рекомендації щодо медитації, психологічної допомоги, фізичних вправ і технік релаксації, які допомагають усиновлювачам знизити рівень стресу.

- Покрокова програма адаптації дитини. Алгоритм адаптації дитини до нової сім'ї, з акцентом на етапи адаптації (перші дні, тижні, місяці) та інструменти, які можуть полегшити цей процес.

Для оцінки процесу адаптації дитини та рівня стресу у батьків можна використовувати такі інструменти:

Таблиця 3.3

Шкала адаптації дитини (наприклад, шкала адаптації Чайлда і Трейсі)	Використовується для оцінки емоційного та психологічного стану дитини після усиновлення. Може включати питання про
---	--

	поведінку дитини, рівень тривожності, прояви агресії чи замкнутість
Шкала соціальної підтримки (наприклад, шкала соціальної підтримки Уїттока та Девідсона)	Для оцінки рівня соціальної підтримки усиновлювачів. Включає питання про взаємодію з родичами, друзями та соціальними працівниками
Шкала стресу для усиновлювачів (наприклад, шкала стресу Перрі і Петраса)	Оцінює рівень стресу у процесі адаптації усиновлювачів, включаючи фактори, що сприяють стресу (наприклад, незадоволення потреб дитини, труднощі з вихованням)

В цей період дуже важливі інформаційні ресурси та література.

Книги і статті для усиновлювачів, які б надавали поради щодо взаємодії з дітьми, котрі пережили травму, та їхньої адаптації до нових умов життя, практичні поради для подолання стресу («Як допомогти дитині адаптуватися до нової сім'ї»)

Книга для батьків – «Стрес в батьківстві: як знизити рівень стресу під час виховання».

Наукова література для тих, хто займається психологічною підтримкою усиновлювачів - «Психологія усиновлення, як інструменти для адаптації».

Онлайн-курси і онлайн-семінари для усиновлювачів, що включають відео-лекції, поради щодо виховання, а також інтерв'ю з психологами та фахівцями, які навчають усиновлювачів справлятися з емоційними труднощами в процесі адаптації.

Курси, тренінги та практичні заняття для усиновлювачів з ефективного виховання, що включають практичні заняття з виховання дітей, навчання стратегіям комунікації та взаємодії з дітьми.

Тренінги з керування стресом, спрямовані на розвиток навичок подолання стресу, управління емоціями та підтримки ментального здоров'я усиновлювачів.

Таким чином, ця структура та матеріали допоможуть усиновлювачам успішно адаптуватися до нової ролі, а також нададуть їм інструменти для ефективного виховання та підтримки своїх дітей. Вони також можуть бути корисні для професіоналів, які займаються підтримкою усиновлювачів, соціальних працівників і психологів.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ III

Розроблена модель супроводу усиновлювачів є комплексною, охоплюючи всі важливі аспекти адаптації дитини у новій сім'ї. Вона передбачає як індивідуальну, так і групову підтримку, що дозволяє адаптувати методи та підходи до конкретних обставин кожної родини. Такий підхід гарантує формування здорових стосунків у сім'ї та сприяє розвитку дитини в умовах любові, стабільності та безпеки. З огляду на всі ці фактори, психологічний супровід є важливим компонентом соціальної роботи з усиновлення, забезпечуючи надійний фундамент для щасливого майбутнього дітей та їхніх нових родин в процесі психологічної адаптації.

Крім того, міжнародний досвід і передові практики в сфері усиновлення та психологічної адаптації усиновлювачів, можуть бути запозичені з країн, де ця сфера добре розвинута. Наприклад, Норвегія, Данія, США, Канада, Франція, Німеччина, Іспанія та інші мають ефективні системи усиновлення, які можуть слугувати прикладом для України.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження теоретичних засад формування психологічної адаптації усиновлювачів до прийняття дитини в сім'ю було виявлено, що успішна адаптація батьків до нових умов життя має ключове значення для благополуччя не тільки усиновленої дитини, а й самих батьків. Психологічна адаптація усиновлювачів визначається рядом факторів, які охоплюють індивідуальні, сімейні та соціокультурні аспекти. Розуміння цих аспектів є основою для розробки ефективних програм підтримки, які допоможуть усиновлювачам впоратися з викликами, що виникають в процесі інтеграції дитини в нову родину.

По-перше, одним із важливих елементів психологічної адаптації є усвідомлення усиновлювачами своїх прав та обов'язків. Це передбачає знання про законодавчі аспекти усиновлення, а також усвідомлення ролі, яку вони виконують у житті дитини. Підвищення усвідомленості особистих прав допомагає усиновлювачам почуватися впевненіше та ефективніше реагувати на виклики, з якими вони стикаються в новій ролі.

Подруге, важливим аспектом психологічної адаптації є розрізнення неасертивної, асертивної та агресивної поведінки. Асертивність як навичка спілкування дозволяє усиновлювачам відстоювати свої інтереси і права, не порушуючи прав інших. Програми тренінгів асертивності, розроблені на основі теорії, сприяють розвитку необхідних навичок у батьків. Це включає вміння висловлювати свої почуття, ставити межі та говорити "ні", що в свою чергу створює позитивну атмосферу в родині.

Крім того, тренінг асертивності охоплює також вміння справлятися з конфліктними ситуаціями. Ситуації, що можуть виникнути під час адаптації дитини, часто є джерелом стресу для усиновлювачів. Розуміння та відпрацювання стратегій управління емоціями в таких ситуаціях сприяє формуванню здорового сімейного клімату, в якому дитина відчуває підтримку та безпеку.

Останні дослідження підкреслюють важливість психосоціальної підтримки для усиновлювачів. Залучення до груп підтримки, участь у тренінгах та консультаціях з психологами допомагають усиновлювачам обмінюватися досвідом, отримувати рекомендації та почуватися менш ізольованими у своїх переживаннях. Створення мережі підтримки дозволяє їм не тільки адаптуватися, але й гармонійно розвиватися та соціалізовуватися.

Важливо також зазначити, що програма адаптації має бути індивідуалізованою, адже кожна сім'я має свої унікальні потреби та виклики. Психологічний супровід усиновлювачів при адаптації повинен враховувати їх особистісні характеристики, рівень підготовленості до усиновлення та специфіку дітей, які потрапляють в їх сім'ї. Індивідуальний підхід дозволяє забезпечити більш ефективну психологічну підтримку, що враховує всі нюанси та складові адаптаційного процесу.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що формування психологічної адаптації усиновлювачів до прийняття дитини в сім'ю є багатограним процесом, що вимагає комплексного підходу. Психологічні програми повинні включати елементи навчання, розвитку асертивності, створення груп підтримки, а також індивідуальних консультацій. Успішна адаптація батьків забезпечить не тільки гармонійний розвиток дитини, але й сприятиме загальному благополуччю всієї сім'ї.

Отже, важливо продовжувати дослідження в цій сфері, щоб розробити нові ефективні програми психологічної підтримки усиновлювачів, які враховують специфіку сучасних умов життя та потреби батьків і дітей. Лише за умови комплексного підходу до формування психологічної адаптації можна досягти позитивних результатів у процесі усиновлення та створення стабільного і люблячого сімейного середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Авдеєва Н. М. Особливості психічного розвитку дитини: теорія та практика / Н.М. Авдеєва. – Київ: Педагогічна преса, 2015. – 240 с.
2. Авдеєва Н. М. Психологічна адаптація дітей у прийомних сім'ях / Н.М. Авдеєва. – Київ: Педагогічна преса, 2016. – 240 с.
3. Авдеєва Н. М. Соціальні та психологічні аспекти усиновлення дітей в Україні / Н.М. Авдеєва. – Київ: Педагогічна думка, 2018. – 300 с.
4. Агеєва В.М. Психологічні аспекти адаптації дитини в прийомній сім'ї. – Київ: Інститут соціальної роботи, 2015 – 200 с.
5. Анастасі А., Урбіна С. Психологічне тестування. – СПб, 2001. – 688с.
6. Бевз Г.М. Психологічна адаптація усиновлювачів до прийняття в сім'ю дитини. Київ: ПП «Книга», 2021. 150 с.
7. Бевз Г.М. Прийомна сім'я: соціально-психологічні виміри. – Київ, «Слово», 2010. – 352с.
8. Бевз Г.М. Соціально-психологічні основи функціонування прийомних сімей в Україні / Г.М. Бевз. – Київ: Інститут соціальної і політичної психології, 2016. – 278 с.
9. Брехман Г. І. Адаптація в сім'ї: психосоціальні аспекти / Г.І. Брехман. – Київ: Логос, 2012. – 220 с.
10. Висоцька О.В. Психологія сімейного усиновлення: теоретичні та практичні аспекти. – Київ: Центр соціальної політики, 2018. – 250 с.
11. Волинець Н.В. Психологія сім'ї: навчальний посібник / Н.В. Волинець. – Київ: Наукова думка, 2017. – 320 с.
12. Волинець Н.В. Сімейна психотерапія: теорія і практика. Львів: Видавництво ЛНУ, 2019. 220 с.
13. Вольф Д. Стратегії навчання: основи та сучасні підходи. Київ: Освіта України, 2017. 246 с.
14. Вольф Д. Психологія сім'ї: історія і теорія / Д. Вольф. – Київ: Логос, 2015. – 340 с.

15. Гапоненко О. П. Соціально-психологічна підтримка усиновлювачів в Україні\О.П. Гапоненко. – Київ: Генеза, 2018. – 220 с.
16. Грищенко К. Усиновлення дітей після війни: старі проблеми, нові виклики та шляхи вирішення. Стаття від 1 червня 2022 р. DEJURE. URL: <https://dejure.foundation/tpost/0j7x4ir8m1-usinovlennya-dtei-pslya-vini-star-proble> (дата звернення: 06.03.2023 р.).
17. Гут І. Як це працює у Швеції. Стаття від 20 червня 2017 р. New Voice. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/pro-smittja-ta-lviv-1351795.html> (дата звернення: 07.03.2023 р.).
18. Деінституціалізація дітей. Стаття від 26 січня 2023 р. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/Деінституціалізація_дітей (дата звернення: 07.03.2023 р.).
19. Ейдемільер Е.Г., Юстицький В.В. Сімейна психотерапія. – Л.: Медицина, 1989. – 192 с.
20. Захаров О. І. Сімейна психологія: навчальний посібник / О.І. Захаров. – Харків: Ранок, 2015. – 400 с.
21. Захаров О. І. Усиновлення як соціально-психологічний феномен / О.І. Захаров. – Харків: Вища школа, 2016. – 250 с.
22. Керншток-Редль Г. Цілющі історії для дітей. Переклад з німецької. – Львів, «Свічадо», 2010. – 110с.
23. Комарова Н. М. Соціальна робота з сім'ями: теоретичні аспекти. Чернігів: ЧНПУ, 2020. 180 с.
24. Комарова Н. М. Психологічні проблеми адаптації дітей в прийомних сім'ях / Н.М. Комарова. – Київ: Академвидав, 2015. – 250 с.
25. Калиновська Г.І. Психологічний супровід процесу усиновлення. Навчальний посібник. – Київ: Видавництво Університету соціальної роботи, 2019 – 160 с.
26. Кондратьєва В.О. Психологія травми: підтримка дітей-сиріт і прийомних дітей. – Львів: Психологічна служба, 2020 – 220 с.
27. Лазебна М. Усиновлення – одна з кращих сімейних форм виховання для дитини. Стаття від 30 вересня 2021 р. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/20738.html> (дата звернення: 02.03.2023 р.).

28. Лейко І. В. Усиновлення дітей в Україні: в чому складності? Стаття. Prikhodko&Partners. URL: <https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/usinovlennya-ditej-v-ukra%D1%97ni-v-chomu-skladnosti/> (дата звернення: 07.03.2023 р.).
29. Лісіна М. І. Проблеми онтогенезу спілкування. Київ: Наукова думка, 1997. 246 с.
30. Лісіна М. І. Формування дитячо-батьківських відносин у ранньому віці / М.І. Лісіна. – Київ: Наукова думка, 2012. – 280 с.
31. Мальцева О. В. Сімейна терапія в контексті адаптації до усиновлення / О.В. Мальцева. – Київ: Логос, 2017. – 260 с.
32. Матейкова О.В. Соціальна робота з сім'ями, які усиновили дітей. – Харків: Соціальний центр, 2017 – 210 с.
33. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання: підручник. Київ: ЦП «Компринт», 2019. 376 с.
34. Мельничук Т. І. Дослідження сімейного виховання: методологічний підхід. Харків: ХНУ, 2018. 200 с.
35. Мельничук Т. І. Сімейна психологія: теорія і практика / Т.І. Мельничук. – Львів: Літопис, 2018. – 305 с.
36. Меін Е. Психоаналіз дитинства: інтеграція методів у психотерапії. Львів: Свічадо, 2020. 304 с.
37. Меін Е. Психосоціальна адаптація дитини в сім'ї: нові підходи / Е. Меін. – Київ: Академпрес, 2016. – 290 с.
38. Мещерякова С. Ю. Психологічні аспекти усиновлення / С.Ю. Мещерякова. – Київ: Освіта, 2017. – 210 с.
39. Особистісний вибір: психологія відчаю та надії / За ред. Т.М.Титаренко. – Київ: Міленіум, 2005. – 336 с.
40. Пеша І. В. Психологічні основи усиновлення дітей: від теорії до практики. Київ: Видавництво «Генеза», 2022. 250 с.
41. Пеша І. В. Психологічні особливості формування дитячо-батьківських відносин у прийомних сім'ях / І.В. Пеша. – Одеса: ОНУ, 2017. – 280 с.

42. Психологія особистості: Словник-довідник / За редакцією П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – Київ: Рута, 2001. – 320 с.
43. Радіонова М. С. Особистісні аспекти усиновлення / М.С. Радіонова. – Харків: Основа, 2016. – 230 с.
44. Радіонова М. С. Емоційна адаптація дитини в прийомній сім'ї / М.С. Радіонова. – Харків: Основа, 2017. – 280 с.
45. Реан А.А., Коломінський Я.Л. Соціальна педагогічна психологія. – СПб, 1999. – 416 с.
46. Романчук О. Сім'я, що зцілює. Основи терапевтичного батьківства дітей, що зазнали скривдження та емоційного занедбання. Путівник для прийомних батьків і не тільки / О.Романчук. – Львів: Свічадо, 2016. – 216с.
47. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. – Львів, «Літопис», 2007. – 334 с.
48. Самойленко А.І. Травматичний досвід у дітей-сиріт і його подолання в прийомних сім'ях. – Київ: Видавничий дім, 2021 – 230 с.
49. Словник практичного психолога / С.Ю. Головін. – Мінськ: Харвест, 1997. – 800 с.
50. Словник-довідник з психодіагностики / Л.Ф.Бурлачук, С.М.Морозов. – СПб, 2000. – 528 с.
51. Стаємо батьками. Посібник для батьків. Видання Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. – Київ, 2008.
52. Титиш Г. Друге народження. Як всиновлюють дітей в Америці. Стаття від 29 червня 2016 р. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2016/06/29/213111/> (дата звернення: 07.03.2023 р.).
53. Углярєнко Н. М. Психологічні аспекти усиновлення в Україні: проблеми та перспективи / Н.М. Углярєнко. – Київ: Педагогічна думка, 2015. – 215 с
54. Углярєнко Н. Соціально-педагогічні аспекти адаптації молодих спеціалістів до професійної діяльності // Вісник педагогічних наук. 2009. № 8. С. 22–27.

55. Угляренко Н. Соціально-педагогічний супровід прийомних сімей // Освіта і виховання. 2011. № 3. С. 12–17.
56. Філіпова Г. Г. Сімейна психологія: сучасні підходи / Г.Г. Філіпова. – Львів: Літопис, 2015. – 320 с.
57. Шпак О. М. Психологічна допомога усиновлювачам: навчальний посібник / О.М. Шпак. – Харків: Основа, 2016. – 200 с.
58. Шпак О. Соціально-педагогічний супровід у системі адаптації молодого вчителя // Молодь і ринок. 2005. № 5 (15). С. 5–10.
59. Ярошенко Т. С. Правове регулювання усиновлення в Україні: кваліфікаційна робота. Київ: Національний авіаційний університет, 2020. 105 с.
60. Ярошенко Т. С. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав. XI Міжнародна науково-практична конференція «Academic research in multidisciplinary innovation». Нідерланди, 2020. С. 163–166.

ДОДАТКИ